

Хан айтқасын болсын деп,
Қызыбастың әскері
Екпіндеп елді басқанмен
Тау түбіне тоқталды,
Шиыршық атып шоқталды,
Көптігіне мақтанды,
Колына бір-бір оқ алды,
Атуға мерген жақты алды.
Арыстан туған Қобланды
Бурылға мініп алады.
Ақырып айғай салады,
Бурыл атты ойнатып,
Алдында дабыл қағады.
«Қызылбас, шыққын жеке»,—
деп,

Қасына жетіп барады.
Қызылбастың Шошай хан:
«Алды-артымды жияйын»,—
деп,

Қобландыдай батырдан
Үш күн пұрсат сұрады.
«Арманда қалдым демесін»,—
деп,

Бұл сөзін қабыл қылады.
Тұра тұрсын бұл сөзім,
Сол уақыттар болғанда
Қалың шаңды көргесін,
Жау келгенін білгесін,
Батырдың дауысын есітіп,
Өлейін десе, жан тәтті,
Кірейін десе, көр қатты;
Адамнан өткен сымбатты,
Сөйлеген сөзі бал тәтті,

Жеті жыл толық толғанша
Тауда жалғыз бұл жатты.
Жалғыздықтан тарығып,
Күдерін үзіп Қобланнан
Ертелі-кеш зар қақты.
Басынан бағы тайғасын,
Болғанмен қанша ардақты,
Ақмоншақ ат пен Қарлыға
Жетіп келді көк атты.
Қарлығаның соңынан
Бұл да қалмай шаңынан
Қалың шуды көргесін,
Жау екенін білгесін,
Батырдың даусын есітіп,
Мінген аты көк бесті —
Ақмоншақ аттың інісін
Ор қояндай сырғытып,
Сейілдің ұлы Қараман
О да келді соңынан,
Батырға бұл да қосылды.
Келеді деген бұларды
Жоқ еді тіпті есінде.
Қараманның артынан
Бұ да бір қалмай салтынан,
Ағар таудың бұлағы
Ертемен тұрып таңертен;
Дәрет алып жүргенде,
Дауыс пенен тозанды
Қарындасы Қарлығаш
Естіген екен құлағы
«Көкемнің даусы келді»,— деп,
«Бір нәрсе оған болды»,— деп,
Шыдатпайды Орақты,

Қарлығаштай кемеңгер
Бірге туған шырағы,
Жақынның болмас жырағы,
«Тезірек баршы, батырым,
Көкеммен сенің жолына
Мен бір құрбан лағың!»
Күрең атты даярлап,
Беліне терлік салады,
Батырды қолдап мінгізіп,
Көлденендеп тұрады.
Жіңішке жирен атпенен
Орақ та жетіп барады.
Ер Орақтың соңынан
Бөлінбеген ұйқыдан,
Жыртылмаған құлпыдан,
Батырдың даусын есітіп,
Қалың шаңды көргесін,
Жау екенін білгесін,
Өзі алты жасында,
Сусар бөркі басында,
Өкім құла ат астында,
Естеміс ер бар қасында,
Қабағы тастай түйіліп,
Ақ сұңқар құстай шүйіліп,
Ойыны күшті арыстан
Алты жасар Бөкенбай
О да келді жылқыдан.
Бөкенбайдың соңынан
Тоқпақ жалды тор атпен
Қайың құрық қарында,
Бар қаруы бойында,
Естеміс келді соңынан.
Алам деп жаудың жолынан,

Алтау бірге қосылды
Ақ бөкендей жосылды.
Алтау тұрды кеңесіп,
Басын қосып бесінде,
Жалғызбын деген батырын
Еркінше шауып көсілді.
Арқада бар бөрі көз
Жақсы да ғой тәуір сөз,
Неге ұмытсын көрген көз,
Пұрсаты қалмақ біткесін
Хан Шошай мен Қобланды
Шаншысуға келді кез.
Жекпе-жекке дегенде
Жекеленіп найза төнгенде,
Бірін бірі екеуі
Шаншамыз енді дегенде,
Сол уақыттар болғанда
Қарлыға келді соңынан,
Қайрат қылды қолынан,
«Өш алғанда, өш жоқ,— деп,
Кек алғанда, кек жоқ,— деп,
Шошай ханның алдында
Кегімді мен де алдым,— деп,
Атым әйел болса да,
Жүзімді төмен салдың»,— деп,
Қобландыға Қарлыға
Найзаны салды қоңынан
Қапияда іс қылып,
Қайратына кенелді.
Байлап берді дұшпанға.
Қобландыдай беренді.
Батырды аттан түсіріп,
Оған да, бұған қарамай

Ақ шатырды бетке алып,
Қараспан тауға бұрылды.
Жеті жыл жатып зарығып,
Кіжініп жүрген бұрын да
Ешкімге айтпай сырын да.
Қобланды аттан түскесін,
Басынан бағы көшкесін,
Жаудың көңілі өскесін
Қызылбас мінген ала-ды.
Шамасы келер күн болса,
Қылуға қайрат жарады,
Біреу шаншып найзамен,
Біреуі келіп қызылбас
Шоқпарменен ұрады.
Ортасынан шығармай
Ұстаймыз деп Бурылды
Қаншама әскер қамады.
Жан серігі Бурыл ат
Мінуге жайың бар ма деп,
Қобландыны шыр айналып,
Қасқырша шауып дұшпанға
Айналақтап қарады.
Омар менен Оспандай,
Ай мүйізді қошқардай,
Ұстатпайды Бурыл ат
Қамалаған дұшпанға-ай.
Жанына қысым келгесін,
Соншама әскер үстінен
Гулеп ұшты аспанға,
Жерде ұстамай қамалап,
Кім ұстасын аспанда-ай.
Сол уақыттар болғанда
Буырылын көргесін

Түскенін ердің білгесін,
Сейілдің ұлы Қараман
Тік ұмтылды ортаға.
Бурыл атты көргесін,
Болғанын бір іс білгесін,
Жінішке жирен атпенен
Ұмтылды Орақ ортаға.
Тайбурылды көргесін;
Түскенін ердің білгесін,
Өзі алты жасында,
Сусар бөрік басында,
Өкім құла ат астында,
Қабағы тастай түйіліп,
Ақ сұңқар құстай шүйіліп,
Етек-жеңі жиылып,
Арыстан туған Бөкенбай
О да ұмтылды ортаға.
Балтасы тасқа өтеді,
Балаға көңілі бітеді.
Бәрінен бұрын Бөкенбай
Жүрген жерін есік қып,
Әкесінің үстіне
Бөкенбай келіп жетеді.
Көп тұруға шыдамай
Шуылдаған қызылбас
Баладан қашып кетеді.
Тайбурылды көргесін,
Түскенін ердің білгесін,
Топпақ жалды торы атпен
Естеміс шапты ортаға.
Қайың құрық, қарында
Ортасынан бөледі.
Арыстандай ақырып,

Ортаға бұлар кіреді.
Екі қолын сыбанып
Қос етегін түрініп,
Бұл да айтулы ер еді.
Қойға тиген қасқырдай
Қызылбасты бүледі.
Қобландының үстіне
Бұл да жетіп келеді.
Жаралы болып қалғанын
Батырдың келіп көреді.
Уа, сұлтаным, деп Естеміс
Қобландының үстіне
Нар түйедей шөгеді.
Құртқаға хабар беруге
Енді атына мінеді.
Ақ орамал басында,
Токпақ жал ат астында
Құртқаға жетіп келеді,
Келіп сөйлей береді:
«Жаралы батыр болды,— деп
Жатырсың неғып сен,— дейді.
Жарасын батыр байлауға
Ақ дәрісін аюдың
Тезірек алып жүр,— дейді.
Қансырап қаны азайса,
Кетеді әлі шын,— дейді.
Құртқа сынды сұлуға
Бол, атыңа мін,— дейді.
Жаралы болған сұлтаным
Қылайық оған ем»,— дейді.
Құртқа естіп жүгіріп,
Құлады батыр дегесін,
Көзінен жасы төгіліп,

Сасқанының белгісі
Етегіне сүрініп,
Құртқа сынды сұлуың
Алдырады жорғаны.
Естемістей шалыңыз
Ақырып еді қуырып.
Болындар деп зорлады,
Бетіне жанды қаратпай
Жауатын күндей торланды.
Қобландының үстіне
Тез қондыр деп орданы.
Қобландыдай сұлтаным
Бұл сапарың болмады.

Әлқисса, бұлар тұра тұрсын, ендігі сөзді Қобландыдан естіңіз. Қобланды есінен танып қалып, бір уақытта есін жиып баласын шақырып алып айтқан сөзі:

Бір уақыттар болғанда
Кете жаздап арманда,
Қобландыдай батырын
Басына шоқпар тигесін,
Үстінен тозаң өткесін,
Көзін ашып қарады,
Жан-жаққа көзін салады,
Есін жиып алады.
Қызылбас қашып салақтап,
Өкім құла атпен бұлақтан,
Шұбалып шапқан баласын
Батырдың көзі шалады.
Шақырып алып баласын
Қобланды батыр сөйлейді,
Сөйлегенде бүй дейді:
«Еліктен өтсең Есімбай

Кыс кыстауы Бұқаржай,
Сені берген иемнен
Айналайын бір құдай,
Дәмем еді осындай.
Сен болмасаң тік шауып,
Кім жетер еді үстіме-ай!
Қостанып шыққан елінен
Көк шекпенді көк бөрі —
Қызылбастан хан Шошай.
Менен туған ұл болсаң,
Бөкенбай қалма соңынан,
Найзанды салмай қоңынан.
Жеті пірге тапсырды
Түрегеліп орнынан,
Омар менен Оспаным,
Үстімдегі жеті пір
Бөкенбай саған қосқаным.
Ханнан бүкпей тіземді,
Батырдан бүкпей тіземді,
Бір қатыннан мен шөктім
Өлгенше кетпес пұшпаным.
Қапияда іс қылды,
Ойламаған дұшпаным».
Әке сөзін есітіп,
Жөней берді Бөкенбай.
«Токта, Шошай, тоқта»,— деп,
Токта деп бала ұмтылды;
«Қашпа, Шошай, қашпа»,— деп
«Қашпа»,— деп бала ұмтылды.
Арқада құлан топтады,
Мерген мылтық оқтады.
«Қайтер бала дейсін» — деп,
Қосынды Шошай тоқтатты.

Бала екенін білгесін,
Көріп Шошай қорықпады.
Жайықтың бойы қамысты,
«Бермеймін деп намысты»,
Бала да болса таймады,
Саз балшықтай жабысты.
Емен сапты сүңгімен
Еңкейістеп шегініп,
Еменнен найза салысты.
Қарсыласып шабысты,
Бірін бір қағысты,
Бөкенбай мінген құла атты
Құла атпен шауып бұл атты,
Бөкенбайдай батырға
Тәңірім беріп қуатты.
Ертемен жаумен алысып,
Қайратын жұртқа сынатты,
Кіші бесін болғанда
Қызылбастың Шошайын
Бөкенбай аттан құлатты.
Шошай ханның әскері,
Сүйегіне шаба алмай
Ой бауырым, деп жылапты.
Қараман менен Ораққа
Қайратын бала сынатты.
Қызылбасты құлатты,
Орақтың келіп жанына
Бөкенбай батыр сөйлейді:
«Көкемді мана көрмедім,
Аз ба, көп пе жарасы,
Анығын оның білмедім.
Мен көкеме барайын,
Жақсы ма, жаман ба сұрайын,

Мен келгенше екеуін
Әскеріне қалмақтың
Тарттыра тұр сазайын».
Бұл сөзді айтып Бөкенбай
Елге шауып жөнелді.
Төрткөл деген төбесін
Ондайды ғой жасаған,
Ондармын деген пендесін.
Тындап қара жарандар,
Бөкенбай ердің кеңесін.
Шауып шығып көреді,
Бөкенбай батыр Құртқанын
Ордасының төбесін.
Үйге жақын келгенде,
Түсемін енді дегенде
Қыл шашын байлап қылаңдап,
Шашбауын байлап сылаңдап,
Өз үйінен Құртқажан
Бөкенбайдың алдынан
Шыға келді бұландап.
Алдынан шығып сөйледі:
«Көкеңнің бардың сөзімен,
Ердің дұшпан ізінен
Менің жаным құрбандық
Айналайын, Бөкенбай,
Көкеңмен сенің өзіңнен.
Дұшпанның бардың соңынан,
Алдың дұшпан жолынан
Менің жаным құрбандық,
Айналайын, Бөкенбай,
Көкең мен сенің жолыңнан.
Ерегескен дұшпанға
Намысты берме қолыңнан.

Айырып алдың көкеңді
Қызылбастың қолынан,
Секілді қарға тобынан.
Бурылға міне алмай,
Қарына найза іле алмай,
Тұра алмай көкең орнынан,
Найзаның салған зорынан,
Бурыл ат ұшып аспанға
Ұстатпаған дұшпанға,
Камаған оның солынан,
Менің жаным құрбандық
Айналайын, Бөкенбай,
Көкең мен сенің жолыңнан.
Түйенің көркі нар қылып,
Өзеннің көркі жар қылып,
Көкең аттан түскенде
Шулады ел-жұрт зар қылып.
Жаратушы бір құдай
Он сегіз мың ғаламды
Жоқтан өзі бар қылып.
Ханнан бүкпей тіземді,
Батырдан бүкпей тіземді
Бір қатыннан шөктім деп,
Қапияда тізе бүктім деп,
Жатыр көкең ар қылып,
Үйдің ішін шар қылып.
Барма көкең қасына,
Қарамас көздің жасына,
Қаһары келіп жатқанда
Шынымен шабар басыңды.
Ашуланып сұлтаным
Ішпей отыр асын да.
Жарасын жақсы дарулап,

Мен отырмын қасында.
Тілімді алсаң, Бөкенжан,
Ертемен тұрып, атпай таң
Бұлаңдаған Бурылды
Білдірмей алып берейін,
Астыңа оны мінсейші,
Алты құлаш ақ семсер
Көрсетпей алып берейін,
Қынай белге ілсейші.
Ойпаң жерден орғытып;
Тегіс жерден сырғытып,
Аяндамай желсейші.
Көп дұшпаның ортасында
Көкеңді шаншып найзамен
Тауға кеткен Қарлыға
Шамаң келер күн болса,
Түсіріп аттан жетелеп,
Көкеңді сөйтіп көрсейші.
Жалғаны жоқ сөзімнің
Шырағым, қозым, сенсейші!
Барар болсаң, шырағым,
Тапсыратын сөзім бар,
Бұл сөзімді білсейші».
Бөкенбайдай батырын
Құртқаның тыңдап ақылын,
Әкел деді Бурылды
Қайырын сұрап ақырын.
Бұлаңдаған Бурылды
Бөкенбайға мінгізді.
Алты құлаш ақ семсер
Қынай белге ілгізді.
Бурылына мінген соң
Бөктеріп тасты желгізді,

Желмек түгіл шапкызды,
Жарлардан қарғып аткызды,
Жығылмасын Құртқаға
Бөкенбай батыр білгізді.
Ат үстінен еңкейіп,
Тас көтеріп өңгеріп,
Кереметін көргізді.
Құртқаның көңлі сенгесін,
Жығылмасын білгесін;
Шақырып алып баласын
Құртқа сұлу сөйлейді:
«Бұл жібердім базардың
Бояғы мен бөзіне,
Салса жылқы тоқтайды
Арқаның бөрі көзіне.
Айналайын, Бөкенбай,
Салғын құлақ сөзіме,
Шамаң келер күн болса,
Қарлығадай сұлуға
Қан жұтқызба аузына!
Көп жақсылық іс қылған
Көкеңнің-дағы өзіне,
Көкеңе қылған Қарлығаның
Жақсылығы көп еді.
Жазым жерде жоқ қылсаң,
Өкпелермін өзіне,
Тапсырғаным осынша
Өлгенше көрмен жүзінді,
Есіт менің сөзімді».
Бөкенбайдай батырын
Құртқаның сөзін есітіп,
Аққа белін шешіпті;
«Жамандық өзі қылмаса,

Мен тимеймін десіпті.
Әкесі кәпір Қарлыға
Көп дұшпанның ішінде
Көкемді менің шаншыпты.
Түсіріп аттан көкемді
Қараспан тауға қашыпты.
Ақмоншақ атты көсілтіп,
Күдерден күдер асыпты.
Мұны ойламай Қарлыға
Мұншама неге асықты.
Әлі білмей жүр ме екен
Асыл менен жасықты.
Сенің сөзің болмаса,
Тақымға салып сүйретіп,
Қабырғасын күйретіп,
Ойнатар едім асықты».
Бұл сөзді айтып болғасын,
Бөкенбайдай берен-ді
Астына мініп дөненді,
Торғынға өзін бөледі,
Қарлығаның ізінен
Бөкенбей батыр жөнелді.
Тайбурылды шу! дейді,
Құбылып бурыл гулейді,
Табаны жерге тимейді,
Алмас қылыш сартылдап,
Алтын жүген жаркылдап,
Өмілдірік сом алтын
Омырауда алқылдап,
Буырыл аяқ басқан жер
Ойыла жаздап солқылдап,
Шаңы аспанға бұркылдап,
Бөкен батыр келеді.

Қарлығадай сұлу да —
— Келмесе екен дейді екен,
Қобландының баласын.
Бала да болса қайратқа,
Байқаған екен сұлуын
Манағы жерде шамасын.
О да қоймай тұр екен
Көп жат етіп бабасын.
Келе жатып Бөкенбай
Қараспан таудың басында,
Ақмоншақ атпен көлбеңдеп,
Көлденеңдеп жүргенін
Бөкенбай бала көреді.
Қарлығаның қарасын.
«Қашпа, Қарлыға, қашпа»,— деп,
Бөкенбай батыр ұмтылды.
«Қашпасаң бала, саспа»,— деп,
Қарлыға қарсы ұмтылды.
Бөкенбай келіп бұл жақтан
Қарлығаға сөйлейді:
«Ай, Қарлыға, қашпаймын,
Қайратым бар деп таспаймын,
Дұшпаннан қорқып саспаймын,
Құртқаның айтқан сөзі бар,
Тапсырған қатты кезі бар,
Табаныма баспаймын.
Қанша айтсаң, сонша айт,
Қарлыға сені шанышпаймын».
Бөкенбай айтып болғасын
Үлектен туған маядай,
Мая жолдан таяма-ай
Баланың сөзіне қарамай,
Бөкенбайға Қарлыға

Найзасын салды аямай.
Қанша айтса да Бөкенбай
Қарлыға бұған қарамай.
Есіктің алды кендір-ді.
Етіне найза ендірді,
Аямасын білгесін,
Етіне найза енгенсін,
Толғамалы ақ сүңгі
Толғап алып Бөкенбай
Қақ жүректен Қарлығаға
Бөкен де найза төндірді.
Жанған отын сөндірді,
Сауыттың көзі тарқалып,
Алысканда екеуі
Жүрген жерін ор қылды.
Сол уақыттар болғанда,
Қарлығадай сұлуды
Ақмоншақ аттың саурынан
Дөнгелентіп төндіріп,
Ат көтіне міндіріп,
Найзаны ырғап ендіріп,
Жығылар мезгіл болғанда
Қарлыға сұлу сөйледі,
Сөйлегенде бұй дейді:
«Бұл жібердім базардың
Бояғы мен бөзіне,
Салса жылқы тоқтайды
Арқаның бөрі көзіне.
Айналайын Бөкенбай,
Салғын құлақ сөзіме.
Жасын кіші болса да,
Кұлдығым бар өзіне.
Өлтірер болсаң шырағым,

Үйдегі жатқан көкеннің
Көрсетіп өлтір көзіне.
Түсіп тұрмын тезіне.
Түйснің көркі нар еді,
Өзеннің көркі жар еді,
Өзімнің әкем, ел-жұртым
Соның үшін қырып ем.
Сенің жыңды әкене
Не жазығым бар еді?»
Бөкенбайдай батырын
Қарлыға бұл сөзді айтқасын
Найзасын тартып алады.
Ақмоншақ аттың үстіне
Түзетіп қызды салады,
Босанса қашып кетер деп,
Ақмоншақ атты жетелеп,
Жүретін жолын төтелеп,
Ауылға алып барады.
Қарлыға сұлу сөкпейді
Бөкенбайдай баланы.
Қарлығаны іздеп ауылдан
Шығып еді таң ата
Үйге түсті Бурылмен
Құптан ауыл ел жата.
Қарлығаны жетелеп,
Бөкенбай елге келеді.
Қос тұлпардың дүбірін
Сұлу Құртқа біледі.
Құптаннан қалмай келер деп,
Құртқа да күтіп тұр еді.
Жүгіріп шығып далаға
Бөкенбайды көреді,
«Қарлығаны алып келді»,— деп

Батырға хабар береді.
Қарлығаны жетелеп,
Баласы үйге енеді.
Сағынып жатқан баласын
Батыр Қоблан көреді,
Ұшып тұрып орнынан
Бөкенбайды сүйеді.
Қарлығаны көргесін,
Баласы алып келгесін;
Сегіз жыл жатып далада
Қарлыға сұлу күйгесін,
Ақыл кіріп батырға
Найзаның ұшы тигесін,
Ашуын тастап батырын
Аққа белін шешіпті,
Көңілі бір тасып өсіпті,
«Бұл елдің қайда молдасы,
Қарлығадай сұлудың
Некесін қисын», — десіпті.
Қобландыдай батырдың
Қарлығадай сұлуды
Алайын деп жатқанын
Қараман күрдас есітті.
Қараман сонда сөйледі:
«Менен туған ұл болса
Қобландының ұлы деуші едім,
Қобландының баласын
Өзімнің ұлым деуші едім.
Баламның тапқан олжасын
Бізге әкелсе, болмай ма?
Теке менен тушадан
Түгендеп сойып, той қылып,
Екеуінің некесін

Қиып коссам, болмай ма?
Сұлу сурет қоласын
Шаба алмай жүйрік боласын.
Қарлығадай сұлу да
Сегіз жыл тауда бос жатты.
Шығармас па едім көңілінен
Екеуінің кінасын!»
Қараманның бұл сөзін
Қобланды батыр естіді,
Бөкенбайға сөйлесді,
Сөйлегенде бұй деді:
«Түйенің көркі нар, балам;
Өзеннің көркі жар, балам,
Әкеңіз қатты кейіпті,
Алып келген анады
Әкеңіздің алдына
Тезірек алып бар, балам».
Батырдың сөзін есітіп,
Бөкенбай мінді күн шықпай,
Жылқыдан ұстап дөненді.
Торғынға өзін бөледі,
Қарлығадай шешесін
Ақмоншақ атпен жетектеп,
Қараманға жөнелді.
Қараман, Орақ екеуі
Қызылбасты адақтап,
Найзамен қуып шабақтап,
Қойға тиген қасқырдай
Алқымынан тамақтап,
Алды-артына қарамай
Қызылбас қашып салақтап.
Найзасына сүйеніп,
Екі батыр тұр еді.

Қарлығаны жетелеп,
Алып келген баланы
Бұл екеуі көреді.
Әкелгесін Қараман
Қарлыға мен Бөкенді;
Ертіп алып Орақты
Қайрылмайды бұл елге,
Еліне алып жөнелді.
Қылайын деп қонақты
Еліне келіп Қараман
Алпыс бие бұл сойып,
Алты ру ел шақырды.
Жетпіс бие бұл сойып,
Жеті ру ел шақырды.
Жұрт мақтады бұл жерде
Қарамандай батырды.
Ұзын көлдің басына
Жағалай тіккен шатыр-ды
Қобланды мен Құртқаны
Тойға кел деп шақырды.
Кешке шейін тіккізді,
Жүз сексен басты ордасын.
Той аяғы өткесін,
Мереке қызық біткесін,
Шақырып алған Қыпшақтан
Қобландыдай жолбарысын,
Көңіліннен кінән кетсін деп,
Онаша берген қолына
Қарлыға сынды жолдасын.
Қасына адам келтірмей
Қараман өзі тыңдады
Қарлыға, Қоблан құрдасын.
«Қалдырмай сөйле бәрін де,

Іште кінән қалмасын,
Бір-біріне нахақтан,
Өтірік жала болмасын».
Қараман бұл сөзді айтқасын,
Қарлыға бастап сөйлейді,
Сөйлегенде бұй дейді:
«Ауылдың алды бел,— дейді;
Белден көшер ел,— дейді,
Көл қатырған сен,— дейді.
Қобланды батыр айтайын
Қараман отыр ортада,
Көл қатырған сен,— дейді.
Басына ғашық болдым ғой,
Көргеннен соң мен саған,
Басыңа басым тең,— дейді.
Бір сен үшін ауылдан
Ел-жұртымның бәрін де
Қиып шықтым мен,— дейді.
Қисық та болса, әркімнің
Өзіне ісі жөн,— дейді.
Әуел бастан айтайын
Қараман, тыңда сен,— дейді,
Шырағым қандай болад деп
Өлгенше өмірім тіледі.
Әркімнің ісі өзіне
Қисық та болса жөн,— дейді.
Қараман менен екеуінді
Тақымына қыстырып
Қалыңнан соққан қарсақтай
Ақмоншақ атпен Көбікті
Қалаға алып келгенде
Қол-аяғың байланып,
Абақтыда жатқанда

Мына отырған Қараман
Ұмыттың ба, не деді?
Алдырып атың мінгізіп,
Көбіктіден жасырып,
Сауытынды тығып кигізіп,
Найзанды білекке ілгізіп,
Өзімнің әкем Көбікті
Ақылын айтып өлтірттім.
Білдің бе Қоблан, кім үшін?
Оны да жалғыз сен үшін!
Басыңа ғашық болдым ғой,
Басыңа басым тең үшін.
Ол асылды білмедің,
Асылды көзге ілмедің,
Алшағыр еліңді алғанда,
Қараспан құлап қалғанда,
Бурыл ат ақсап жүре алмай,
Қарамай тастап жұртына,
Өзің жалғыз қалғанда,
Басына қайғы салғанда,
Қайрылып барған сонда кім?
Білдің бе, Қоблан, кім үшін?
Оны да жалғыз сен үшін.
Алшағыр еліңді алғанда,
Басыңа қаза қалғанда,
Батырдың бәрін тауысып,
Біршымбай жалғыз қалғанда,
Төртеуімізге найза салғанда,
Төртеуімізден сән кетіп,
Кеудемізден жан кетіп,
Найза орнынан қан кетіп,
Екі қолдан әл кетіп,
Сандалып тұрған кезінде,

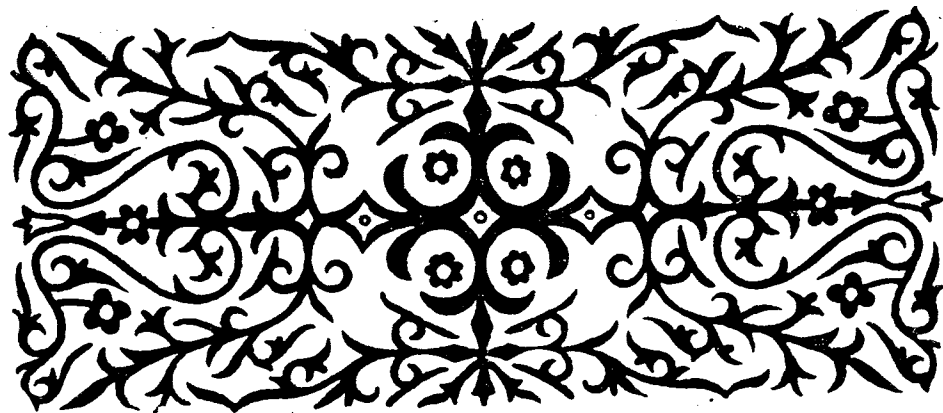
Ақ бетімде тұлымым,
Бірге туған құлыным,
Омыртқаға біткен жұлыным,
Керіле біткен жауырыным,
Бірге туған бауырым,
Қолғанатым құйрығым,
Судан шыққан сүйрігім,
Суырылып озған жүйрігім,
Жалғыз інім Біршымбай
Өзім шаншып өлтірдім,
Кемеліне келтірдім,
Білдің бе, Қоблан, кім үшін?
Оны да жалғыз сен үшін,
Басыңа басым тең үшін!
Ол асылды білмедің,
Асылды көзге ілмедің,
Еліңді жинап алғанда,
Арманың болмай жалғанда
Қараспан тауға ызғытып,
Олжа малды салғанда,
Мен келмедім есіне,
Некелеп Құртқаны алғанда.
Қараспан тауын қанғырып,
Көңілге қайғы толғанда
Мен келмедім ойына.
Шатырым сайдың бойында,
Қасыңа жолдас кісі ертіп,
Қараманның шықтың тойына.
Талма тал түс шағында
Шатырыма келдің кез.
Түстене кет, батыр,— деп,
Жалындық қанша сонда біз.
Түсейік деді Құртқа да

Құлағыңа бір алмай
Қайрылмай кеттің, батыр, сіз.
Ақша бір жауған қар еді,
Ғарыптың көңілі тар еді,
Қайрылмайтын соншама
Қанша күнәм бар еді?
Мұнан кейін, Қобланды,
Қараманның бардың тойына
Мен келмедім ойына.
Әділдігіңді айтқанда
Той аяғын өткізіп,
Елге тағы қайтқанда
Алдында тұрды ақ шатыр,
Шақыруда болдық біз пақыр,
Жанында Құртқа серігің
Қиылса да түсуге,
Қайрылмай кеттің, сіз батыр.
Қанша күнәм болса да,
Сонша көңлім қалса да,
Сонда Шошай алдында
Етпетіннен бір салдым;
Ескі кекті бір алдым.
Алдына келдім, аяма!..
Көңлінде болса сенін де,
Әлі қырқып салсаң да,
Бір алғанмын кегімді!!
Қараман құрдас, ризамын
Қара-қарсы айтқызып,
Тартқаттың көңіл шерімді.
Бүгін өлсем де арман жоқ,
Шығарып көңіл кірімді.
Қараман құрдас, тыңдасын,
Қобландыдай сұлтаным,

Қалдырмай сөйле мұңынды,
Өтірік айтпа шынынды».
Сонда Қоблан сөйлейді,
Сөйлегенде бұй дейді:
«Жақсы айтасын, Қарлыға,
Алданың кең ғой жарлығы,
Ауылдың алды бел еді,
Белден көшкен ел еді;
Көл қатырған сең еді.
Аз ғана емес қызылбас,
Бірталай жатқан ел еді.
Әркімнің ісі өзіне
Қисық та болса жөн еді,
Шырағым қандай болад деп,
Өлгенше өмірің тіледі.
Өзіңнің әкең Көбікті
Ақылын айтып өлтірдің,
Әкеңнен жақын кім еді?
Қара Қыпшақ Қобланды
Танимысың нең еді?
Сөзіңнің айтқан бәрі рас,
Басыма басың тең еді.
Саған жұрт қайтып сенеді,
Мұның аз боп Қарлыға,
Ақ бетінде тұлымың
Бірге туған құлының,
Омыртқаға біткен жұлының,
Керіле біткен жауырының
Бірге туған бауырың,
Қолғанатың, құйрығың,
Судан шыққан сүйрігің,
Жалғыз інің Біршымбай
Өзің шаншың өлтірдің.

Кемеліне келтірді.
Інінен жақын кім еді?
Қара Қыпшақ Қобланды
Танымайсың, нең еді?
Әкең менен ініңе
Сонша қастық қылғанда,
Кімге достық қыласың;
Саған Қыпшақ нағып сенеді?
Дихан еккен егінді
Есен алса тегін-ді.
Бұл сөзден сұлу жеңілді.
Қобландының аяғына
Қарлыға сұлу жығылды.
Ешкі малдың серкесін,
Ақсақал шер шертесін,
Ұзын сөзді қысқартып,
Енді айтайын төтесін.
Отыз күн ұдай ойын қып,
Қырық күн ұдай тойын қып,
Қарлығадай сұлудың
Қобланды сынды батырға
Қарамандай құрдасы
Осы жерде қиды некесін.
Қарлығадай сұлудың
Сегіз жыл жатып бір тауда
Мұрадың солай өтесін.
Асықпасаң сабыр қып,
Талаптансаң ұмтылып,
Мақсұтыңа ақыр жетесін.
Қобланды, Құртқа, Қарлыға,
Көк пауеске күймесін
Күйменің іліп түймесін.
Қарлыға сұлу көреді

Дәуірдің тәтті жемісін,
Қарлыға Құртқа көрсетіп,
Қалың Қыпшақ еліне
Татулықтың белгісін,
Мақсатқа жеткен осылай,
Елге жайып үлгісін.
Аяғы мұның әлі бар
Қарлығадан ұл туар,
Ұлының аты Киікбай
Талабы таудай бикті-ай,
Киікбай атқа мінгенде
Көп Қыпшаққа күн туар,
Қызылбасқа түн туар.
Бұл өзі бөлек бір қисса
Киікбайдай батырдың.
Тоқтаттым бұлай ақырын,
Сөйлесе сөздің жүйесін
Келтірер біздей ақының.

Алпамыс батыр хикаясы

Бұрынғы өткен заманда
...Жиделі Байсын жерінде
Қоңырат деген елінде
Байбөрі деген бай шықты,
Тоқсан мың екен қорасы.
Мұрындық, нөқта тимеген,
Түйешілер мінбеген
Сексен мың екен маясы.
Шұрқырап жатқан бір жылқы.
Тоғай сайын мың жылқы.
Есебі жоқ көп жылқы —
Жиделі Байсын даласы.
Өз алдына бір бөлек
Торысы мен қарасы.
Андай болып көрінген

Бозы менен аласы.
Соншама бай болса да
Жоқ еді ердің баласы.
Алланың өзі бермесе,
Бенденің бар ма шарасы.
Атадан жалғыз ер еді,
Еңіреген ердің бірі еді,
Жоқ екен іні-ағасы.
Құлтай деген туысқан —
Немере мен шөбере
Екеуінің арасы.
Азырақ баян етейін
Құлақ сап бұған қарашы:
Сол уақыттар болғанда,
Сексенге жасы толғанда
Кетем деп байғұс арманда
Қайғылы болып қамықты,
Перзентсіз болып қалғанға.
Құбылаға бас беріп,
Екі көзге жас беріп,
Байбөрі хаққа налынды:
«Алмадың, құдай, жанымды.
Бір баланың жоғынан
Ағайын жейді малымды
Айналайын атыңнан
Жаратқан жалғыз, құдайым.
Бір баланың жоғынан
Зорлық қылды маңайым.
Әкім қыла сөйлейді,
Баласы көп ағайын.
Көретін күнің болар ма
Көзімнің жасын, құдайым!
Сүйегім кетті жасық боп,

Досым кетті қашық боп.
Көретін көзім көр болды,
Бір перзентке асық боп.
Аққан жасым тыя алмай
Перзенттің дағы өтеді.
Баласы жоқ адамның
Әркімге ақы кетеді,
Байбөрі қубас деген сөз
Сүйегімнен өтеді.
Жаратқан жаппар,
 құдайым,
Перзентке зар ғып қойғанша
Жаратпасаң не етеді?»
Байбөрі осылай деп жүрді жылап,
Құдайдан күні-түні бала сұрап.
Сүйегі сырқырайды Байбөріге
Бұл сөзді есіткен жан салып құлак.
Көз жасы Байбөрінің бетін жуды,
Көрмей-ақ өтем бе деп үйден дуды,
Сол күнде Құлтайының (аяқ салған),
Тезекші қара күннен бір ұл туды.
Байбөрі осылайша ойлайды ойды,
Қайғының ішіндегі бәрін жуды.
Балаға таңсық болып жүрген байғұс
Үйіне алып келіп қылды тойды.
Туғандай тумаса да қылайын деп,
Ұлтан деп ол баланың атын қойды.
Бір түрлі болды нұсқасы,
Порымды мынау баланың,
Алдымдағы жақсылар,
Келбетіне қарағын,
Кеудесі болды кепедей,
Мұрны болды төбедей.

Күрек тісі кетпендей
Кеңірдегінің тесігі
Жүгімен түйе өткендей.
Құлағы болды қалқандай.
Мұрынына қарасаң,
Сығымданған талқандай.
Көзі терең зындандай,
Басқан ізін қарасаң
Көрінед оттың орнындай.
Аузы үлкен ошақтай,
Азу тісі пышақтай.
Иегі бар сеңгердей,
Бір батыр болды сол күнде-ай.
Байбөрі мен Құлтайға
Алжыған қақбас дер еді,
Ер жеткен соң күніне-ай
Малда, жанда нең бар деп,
Намаздігер болғанша
Жолатпай қойды үйіне-ай,
Есіткен адам зар жылар,
Жыландай зәһәр тіліне-ай.
Жарының аты Аналық
Жылай берді зарланып.
Көрмедік деп самалық
Жасымыз болса кеп қалды,
Енді қандай қылалық.
Мақұл десен алғаным,
Алаша төсек салғаным.
Әзіреті сұлтанға
Екеуміз де баралық.
Әулие қылса керемет
Болар ма екен жаңалық,
Бермесе құдай шара не,

Далада өліп қалалық.
Мақұл көріп Байбөрі,
Қойдан алды қошқарды,
Басқа малды тастады.
Басына құдай салғансын
Екі көзін жастады.
Бәйбіше барды аңырап,
Қоздаған қойдай маңырап,
Қазына аузын ашқалы.
Таратты алтын-күмістен
Қалғанынша мысқалы.
Алтын-күміс арттырып,
Асыл кілем жаптырып,
Түйеден алды бураны.
Қаны қашып бетінен
Ірені жаман қуарды.
Сәрсенбі күн сәскеде
Жүрмекке қосын шығарды.
Қоңсылары жиналып,
Қош айтысып шулады.
Бірін-бірі қыя алмай,
Не қыларын біле алмай
Бір күндік жерге шұбады.
Сол уақтар болғанда,
Күн ұяға қонғанда
Бір төбенің басында
Үркердей болып тұрады.
Бәйеке болсын жолын деп.
Қабыл болсын мұның деп
Қол жайып дұға қылады.
Бай-бәйбіше жөнелді,
Қалғандар малға кенелді.
Заманы қандай болады,

Аналық атты бәйбіше
Танадай көзі жарқылдап.
Жылайды жазған аңқылдап.
Байбөрі бай келеді
Күзғындай қақсап қаңқылдап.
Екеуінің дауысы
Қосылады сынқылдап.
Кей жерде жатып ыңқылдап,
Кей жерде жатад қыңқылдап.
Көбелектей көзі жоқ,
Перзенттен басқа сөзі жоқ.
Жол түгіл малдың ізі жоқ —
Алдында жатыр құла дүз.
Телміріп қалды екі көз
Асуы жоқ, жолы жоқ.
Бір жапанға болды кез
Жүрерін қайда білмеді.
Ызғардың ызғар даласы
Қырық күншілік шөл еді.
Налыс қылып құдайға
Көзінің жасын төгеді.
Адам ұлы көрмеген,
Ешбір бенде жүрмеген
Иесіз жатқан жер еді.
Көз жетпеген далада
Көп қорлыққа көнеді.
Бай-бәйбіше жасынан
Жер баспаған ер еді.
Мандайы күнге күйеді,
Табаны тасқа тиеді,
Байбөрі бай серт қылып,
Көлікке көті тимеді.
Аналық жазған аңырап,

Бү да көлік мінбеді.
Кей жерде жаяу үдеріп,
Кей жерде жатып түнеді.
Күннен күнге түн катып,
Бишара әбден жүдеді.
Бірнеше күн жүргенде,
Өлдік-талдық дегенде
Әзіретке келеді.
Әзіреттің төбесін
Күндік жерден көреді.
Жақындасып келгенсін
Алып шыққан дәулетін
Екі жерге бөледі.
Алтын-күмс, гәуһарын
Оны да бөліп үйеді.
Қожаларын шақырып,
Тең жарымын береді.
Көзінің жасы көл болып,
Отырған орны жер болып,
Жеті күн ұдай түнеді.
Бай-бәйбіше екеуі
Ешбір нышан білмеді,
Қожалардан бата алып,
Жапан кезген атанып,
Жоғары қарап өрледі...
Бәріне бір түнеді,
Әзіреті Қаратау
Әулиенің кені еді.
Өзен сайын тастамай
Бәріне бір түнеді...
Ол уақытта Бабата
Томпайып жатқан жер еді.
Атбесік салып басына.

Қабырын бұлар түзеді,
Қалған малын сарып қып,
Бұған да үш күн түнеді.
Осымен өтті тоқсан күн,
Ешбір аян бермеді,
Күдер үзіп бәрінен
Онан да әрі жөнеді.

Бет алдына қараса,
Асусыз асқар бел еді,
Белге шыға келеді.
Белден арман қараса,
Жалтырап жатқан көл еді.
Көл жағалай қараса,
Суы тынық айнадан,
Атылып тасып қайнаған
Жылы бұлақ дер еді.
Басында бар қара ағаш,
Моласы жоқ, тамы жоқ
Төңірегі жалаңаш.
Жағалай біткен шеңгелі.
Шеңгеліне қараса
Қара ағашпен тең келді.
Көзінің жасы төгіліп,
Жылап-еңіреп егіліп,
Арасында шеңгелдің
Ботадай боздап келеді.
Сол уақыттар болғанда
Топ қара ағаш қасынан,
Бір шеңгелдің басынан
Иіліп келіп бір шыбық
Маңдайынан тіреді,
Жазайыншы дегенше

Екі елі батып кіреді,
Қан шыққан жоқ онымен,
Кереметті екен деп
Ақылмен ойлап біледі.
Аналық атты бәйбіше
Жұлып алып жаулығын
Әр шеңгелге іледі.
Жердегі тасты жинап ап
Бір жерге бәрін үйеді.
Тас үстіне тас қойса
Қыюына келеді.
Намазшам еді күн батты.
Құптанның болды уақыты.
Намазын оқып шам жағып,
Бұрынғы қылды әдетті:
Бір етегін төсеніп,
Аяқтарын көсіліп,
Бір етегін жамылып,
Көзінен жас ағылып,
Құбылаға бас беріп,
Жарыса түсіп бұл жатты.
Көздері мызғып ұйқыға...
Әне-міне дегенше
Сарғайып келіп таң атты.
Сол уақыттар болғанда
Көк есегі астында,
Ақ сәлдесі басында,
Сырлы аса қолында,
Өзі ақтың жолында
Бір диуана келді де,
Асаменен түртіп оятты.
Көкірегін оятып,
Бетіне бетін қаратып,

Есектен түспей тіл қатты:
«Ей, бишара мүгедек,
Жаныңызға не керек?
Дейсің ғой маған ұл керек,
Әулиені қыдырдың,
Жердің жүзін сыдырдың
Маңдайына төбелеп,
Әрқайсысының әртүрлі
Мәртебесі бір бөлек.
Сен үшін бәрі қиналды,
Бір жерге тегіс жиналды
«Бір ұл бер» деп осыған
Бір жаратқан құданың
(Тура өзіне) жылады.
Мен де тұрдым ішінде...
Жаратушы жалғыз-ақ
Дергейіне ұнады.
Ұнағаның сонан біл
Бір қыз қосып сыйлады.
Сексен сегіз серулер,
Тоқсан тоғыз мың машайық
Бәрінің көңлін кимады.
Менің атым Шашты Әзиз,
Қыламын десең ықлас,
Жарылқады жаратқан,
Ей, бишара, көзінді аш!
Ұлыңның аты Алпамыс,
Қызыңның аты Қарлығаш,
Атса мылтық өтпейді,
Шапса қылыш кеспейді,
Қалмақтармен болар қас.
Түрегел де қолың жай,
Болады өзі өмір жас!»

Мұны көріп екеуі
Түрегелді орнынан,
Аяғына бас ұрып,
Иіскеді қолынан.
Жыртып алды тұмарлық
Диуананың тонынан.
Сол уақытта диуана
Ғайып болды қолынан.
Биттей де нысан қалған жоқ
Диуананың бойынан.
Диуананың бұл сөзі
Кетпеді шығып ойынан.
Ойланды елге бармаққа,
Елінен хабар алмаққа,
Арылып жазған сорынан.
Бұл сырды көңлі байқады,
Іштің кірі тарқады.
Бәйбіше қайта түрленіп,
Мойнына салды алканы.
Байбөрі жүр қолайлап...

Бай-бәйбіше қуанып,
Қапалы көңлі жұбанып,
Елге қойды қадамды.
Бергесін аққа хабарды
Жаяулық пен жалғыздық
Жалғанда үлкен жаман-ды.
Неше күндей жол жүріп,
Аз ғана емес мол жүріп,
Ойғызды тасқа табанды.
Өткен күнді кім санайд
Өткізді талай заманды.
Бәйбіше келед алаңдап,

Жас бөрідей жалаңдап,
Жерігі қанбай сандалды.
Қатып-семіп келеді,
Ешбір тағам жемеді,
Сүзектен жерік жаман-ды.
Байға айтты: «Ер едің,
Ерім сенен тіледім,
Тойғанымша жер едім
Тауып берсең қабыланды,
Адалды көңлім қаламай,
Қалайды көңлім арамды.
Не болса ауқат қылуға,
Амалын жүрмін таба алмай.
Жүрегіме ас батпай,
Не қыларын біле алмай,
Өлейін десем, өле алмай,
Өз жанымды қыя алмай,
Қазы менен қартана
Келеді көңлім қарамай».

Байбөрі сонда сөйледі:
«Рас па сөзің, алғаным,
Алаша төсек салғаным,
Алла тағала жар болса,
Қара мылтық бар болса,
Беремін атып қабыланды.
Сонымнан ер де жүр жылдам,
Болмайды қабылан далада-ай».

Мұны естіп бәйбіше
Қуанды көңлі баладай.
Осыны айтып Байбөрі,
Оқшантайын байланып,

Мойнына мылтык салады-ай.
Баз бір жерде жүгіріп,
Баз бір жерде кідіріп,
Жүгіре басып барады-ай.
Арт жағында бәйбіше
Келе жатыр анадай.
Шіркін анның қызығы
Біріне бірі қарамай.
Жетіп келді жүгіріп,
Жеті қабат аралға-ай.
Атып тастап келеді
Бұғы менен марал, елікті.
Көрінгенін жібермейд
Құлан менен киікті.
Ешбіреуін жемейді,
Бәйбіше баспай жерікті.
Аузына салса құсады,
Мейіз бенен өрікті.
Сол уақытта екеуі
Бір қалыңға еніпті,
Екі көзі табақтай,
Сапты аяқты қабақтай
Бір қабылан көріпті.
Бір ағашты паналап,
Өкпенің тұсын сығалап,
Сыбаға оғын беріпті.
Тарс еткенде шарт етіп,
Дәлдеген жерден тиіпті
Ажалдың оғы тиген соң,
Тырп етпей қабылан өліпті.
Арсалақтап жүгіріп,
Асығыста сүрініп,
Кеудесіне мініпті.

Құс кездігін суырып,
Кеудесінен тіліпті.
Өкпеден алып суырып,
Жүрегін кесіп беріпті.
Отқа салып бауырын,
Ішіндегі тәуірін
Азуға салып жұлыпты.
Шала-пұла пісіріп,
Мосыдан алып түсіріп,
Қоң етін кесіп беріпті.
Әрқайсысынан бір асап,
Бәйбіше басты жерікті.
Тамақтың қалай қуаты
Болса да мейлі ұяты,
Қыздағы нұры кіріпті.
Екі беті албырап,
Жас қалпына келіпті.
Көңлі тасып жөш ұрып,
Байбөріге қосылып,
Езу тартып күліпті.
Мұны көріп Байбөрі
Ақылмен ойлап біліпті...
Етек-жеңін түрініп,
Қынап белін буынып,
Тәуекел деп аллалап,
Жолға мойнын бұрыпты...
Жақындасып келгесін,
Елін аман көргесін,
Қайғының бәрін ұмытты.
Барса елдер дін аман,
Малы шықты қорадан.
Күңіреніп Қонырат,
Жүгіре шықты алдынан.

Есіткен халық қалмады
Ханы менен қарадан.
Қыз-бозбала, жас-кәрі
Қалмапты ешкім қаладан.
Кеше кетті десе де
Өтіпті он ай арадан.

Ханы айтты: «Бәйеке,
Көрдiңiз не сыр баладан»,
Бәйбөрі бай жылады,
Көргенін айтып даладан.
Әйелге әйел сыр айтып,
Жақсылық дейдi алладан.
Мұны естiп қуанып,
Қайтып кеттi ханы да
Бұйымын алып қалаған.
Әр жерден халқы келдi де
«Құтты болсын» дедi де,
Құрсақ шашу жедi де,
Қайтадан халқы тараған.
Бәйбіше ендi түрлендi,
Ту биедей бұлықсып.
Күннен күнге төлежiп,
Келiншектей қылымсып...
Iшiнде бала тыпырлап,
Жата алмайды ыңырсып,
Тоғыз ай, он күн бiткенше
Шыдады кемпiр тырысып,
Тоғыз ай он күн бiткенсын,
Туатын мезгiл жеткесiн,
Бәйбіше бiр күн толғатты;
Толғата барып оң жатты.
Құрып қалған бұлақтың

Жылғасынан су ақты.
Әмiрiмен алланың
Арыстай қылып ұл тапты.
Өзге әйелдей болмады,
Денесi болды жинақты.
Қуанып бәйғұс кеуiлi,
Болғай деп ұзақ өмiрi
Анаған бердi бiр атты,
Мынаған бердi бiр атты,
Арт жағы қызық той болып,
Сойғызды тоқсан күр атты.
Мұрындық-ноқта тимеген
Түйешiлер мiнбеген
Тоқсан нарды құлатты.
Тоқсан үйдiң iшiне
Арақ-шарап, бал құйып,
Iшкеннiң бәрiн сұлатты.
Бәйсынның қонып сазына
Қыс емес күннiң жазына
Жердiң жүзiн шаңлатты.
Өз алдына сыйлады,
Құда мен дос, жекжатты.
Арқасына жапты кеп,
Иық iшiк жаннатты.
Бере-бере, жазғанда
Дөнен мен бестi қалмапты.
Араласа жылқысын
Құнан менен тай қапты.
Бәйбішемен сөйлесiп,
Халқыменен кенесiп,
Қой берудi ұнатты.
Баз бiреулер ешкi алып,
Баз бiреулер қойды апты,

Бір алғаны екі алып —
 Ойламапты ұятты.
 Баз біреулер қолдан ап,
 Баз біреулер ұрлапты.
 Бұл келген адам ішінен,
 Үлкен менен кішіден
 Демейді ешкім құрғапты.
 Оныменен тұрмапты,
 «Сүйінші» сұрап түнімен,
 Бірін-бірі тонапты.
 Екі жылы өткенсін,
 Үшінші жылы жеткесін,
 Ай мен күндей қыз тапты.
 Құдіреті күшті бір бала
 Жылатып жүріп жұбатты.
 Келді халқы қуанып,
 Бір жерге бәрі жиналып,
 Оңайдан берді жаратқан
 Тапқан жоқ бірін қиналып.
 Қайтадан келіп су ақты,
 Көл еді қалған суалып.
 Әркімді алла қуантқай,
 Арт жағы қалмай қуарып,
 Алпамыс деп ат қойды,
 Халыққа мәшһүр шығарып.
 Қызының аты Қарлығаш,
 Аш белге түскен сүмбіл шаш.
 Енді бұлар ер жетсін
 Қояйын біраз доғарып.

Әлқйсса, «Шекті» деген елінде Сарыбай деген бай бар еді, онда да перзент жоқ еді, Байбөрімен екеуі сөйлескенде арман қылар еді: «Біреуімізден ұл, біреуімізден қыз туса, екеуіміз кү-

да болсақ, қыз бен баланы кемеліне келтіріп, екеуін қосып бұл дүниеден өтсек, арманымыз қалмас еді-ау» — деп, жылайтын еді. Сол уақытта Сарыбайдың қатыны бір қыз туып, оның атын Гүлбаршын қойды. Екі бай бірінен бірі «сүйінші» сұратып, құда болды. Құйрық жеп, бетке ұн жағу солардан қалды. Және ірге басып қалындық ойнау осылардан қалды. Сонымен Алпамыс бір жыл қалындық ойнады. Сол кезде күндерде бір күн Сарыбай ойланды: «Менің күйеуім Алпамыс жалғыз болды, егер жазатайым өліп кетсе, қызым Ұлтан құлға қор болар, қызымды бермей, жер ауып көшейін», — деп ойланып, «Шекті» елімен тегіс көшіп кетті. Сол уақыттарда Алпамыс он жасқа толып Жиделі-Байсын жеріне, қалын Қоңырат еліне бек болып, жұрт сұрап (басқарып) тұрды. Ойнап жүріп ұрған баласы өліп қала беретін болды. Жұрт баласын далаға шығармай үйінде сақтады. Бір күндері Алпамыс ойнауға бала таба алмай, жаландап келе жатып бір өрмек құрып отырған кемпірдің қасында ұйқтап жатқан баланы көріп: «Ей, бала, тұр ойнаймыз», — деп түртіп қалса, бала оны көтере алмай өліп қалды. Сонда кемпір өрмегінен түрегеп Алпамысқа қарап айтқан сөзі еді:

«Далада мен отырмын құрып өрмек,
 Жалғызды қасымдағы қылып өрмек,
 Баламды жалғыз менің өлтіргенше,
 Алсайшы Гүлбаршынды, ку жүгірмек.

Бекерге жұрт баласын қырып жүрсің,
 Ойыңа келгеніңді қылып жүрсің.
 Сарыбай қызын бермей, кетті қашып,
 Несіне ойын ойнап күліп жүрсің?»

Есіткесін бұл сөзді
 Алпамыс берен тұрады.
 Сұңқардай мойын бұрады:
 «Түсінбедім, шешежан,

Қайтадан айт!» — деп сұрады.
Сонда кемпір сөйледі:
«Атадан жалғыз туғансың,
Туғаннан белің буғансың.
Сайып қыран ер болып,
Қанменен қолың жуғансың,
Талай бала қырғансың.
Шекті деген елінде
Сарыбай деген бай еді.
Жалғыз қызы Гүлбаршын
Он бесте туған ай еді.
Жасыннан саған айттырған
Гүлбаршын сұлу жар еді.
Сарыбай бір күн ойлады,
Алғыр құстай бойлады:
«Жалғыз қызым бермеймін
Артынан бала тумады.
Алпамыс қыран өледі,
Артында жоқ көмегі.
Алпамыс батыр өлгенсін
Күлға қызым тиеді.
Күлға қызым тигесін
Қандай қорлық көреді?»
Осыны ойлап Сарыбай
Бөліне көшіп жөнеді.
Күшің болса барсаңшы,
Жесіріңді алсаңшы!
Намысыңды ойламай,
Қай жерден күлкің келеді?»

Есіткенсін бұл сөзді
Алпамыс батыр камықты.
Жаман екен жалғыздық,

Інісі жоқ боп тарықты.
Ор текедей секіріп,
Жалғызбын деп өкіріп,
Аулына қарай салыпты.
Аузын ашты келді де,
Жұдырықпен бір ұрып,
Қырық кез бозат сандықтың.
Саймандарын сайланып,
Алтыннан кемер байланып,
Жылқыға қарай жөнеді.
Мінейін деп шонықты
Ұстай алмай ешбірін
Баланың көңлі торықты.
Өстіп жылап тұрғанда,
Ошақтай бар жауыры
Тартылып қалған бауыры
Жал-күйрықтан дымы жоқ,
Шабатұғын күйі жоқ,
Заты арық демесен,
Сұлулықтан міні жоқ,
Құнан тісін тастаған
Шұбар дөнен жолықты.
Ұстай алмай ешбірін
Ер Алпамыс жылады,
Қайғымен көзін бұлады.
Баяғы көрген Байшұбар
Мені ұста деп жануар
Көлденен тартып тұрады.
Мінбеймін деп Алпамыс
Жүгенмен басқа ұрады.
Жүгенде деп басымды
Жүгенге мойнын бұрады.
Ашуланып Алпамыс

Жүгенімен басқа ұрды.
Елемеді оны да
Қарсы алдынан тақ тұрды.
Ашуланып Алпамыс
Құйрықтан алып лақтырды.
Жығылылмады онымен
Тақыр жерге тақ тұрды.
Сол уақытта Алпамыс
Қарадан шыққан төре еді,
Не салсаңыз да көнеді.
Шұбар атты абайлап,
Ақылмен ойлап біледі.
Ұстайын деп жақындап,
Қасына таман келеді.
Мойын сұнып жануар
Жүгенге басын береді.
Сол уақытта шұбар ат,
Төрт аяғы тең болат
Дұшпан ұстап алар деп,
Өкіммен құрық салар деп,
Жасырып бойын жүр еді.
Жүгендеп басын алғанда
Үстіне ер салғанда
Сегіз жасар ат болды.
Дөнен мен бесті бір еді.
Арқа-басын сипалап,
Шұбарды бала ұстады.
Ашуы жаман қыстады,
Үйіне де келмеді,
Мен кетемін демеді,
Жалғыз бауры Қарлығаш
Кетерін де білмеді.
Саймандарын сайланып,

Алтыннан кемер байланып,
Абжыландай толғанып,
Қызыл найза қолға алып
Шұбарға қарғып мінеді,
Құдайдан медет тіледі.
Қарғып мініп жас бала
Ашуы кернеп жөнеді.
Ләшкер тартып келеді
Ауыздықпен алысып.
Ұшқан құспен жарысып,
Кей жерде бала шоқытып,
Кей жерде басын төгеді.
Бір күн шапса шұбар ат
Айлық жер алып береді.
Осыменен ұдайы
Он екі күн жүреді.
Айналдырып санаса,
Он екі айлық жер еді.
Бет алдында төбе бар
Төбеге шыға келеді.
Олай-былай қарады,
Сұңқардай көзін (қадады),
Қарай-қарай баланың
Екі көзі талады.
Астындағы шұбар ат
Сүмбідей болып жарады.
Бет алдына қараса,
Будақ-будақ шаң көрді,
Бұл қалай деп таң көрді.
Шаң астына қараса,
Айшықты ала ту көрді.
Ту астына қараса,
Жер қайысқан қол көрді.

Қол артына қараса,
Ақ шатыр мен көк шатыр
Баратын тура жол көрді.
Аяғының астында,
Тактай тастың бетінде,
Жазылған таста хат жатыр.
Хатқа бала қараса,
Іші толған тамаша.
Талай-талай кеп жатыр;
Түсінбеген түсінсін
Болмаған бұрын сөз жатыр.
Қалмақтарда бар екен,
Қараман деген бір батыр.
Әрқайсысы бір мыннан
Қызметінде көп батыр.
Он қарадан бір қара
Зекеттеп алып жеп жатыр.
«Гүлбаршын сұлу шонықты
Бересін маған»,—

деп жатыр.

Көкпарын шауып күніге,
Қыз ойнағын қып жатыр.
Гүлбаршын тұр көнбестен
Қыз ойнағын көрместен.
Сарыбай тұр жалғызын
Қалмаққа ұстап берместен.
Арасы да бұлардың
Олқы-толқы боп жатыр,
Семізін тандап жегенсін.
Өзіне кезек келгесін,
Бір күндері Гүлбаршын
Үйінен түнде қашады,
Көңілін қайғы басады.

Ата-анаға көрінбей
Еш адамға білінбей,
Кетуіне ерінбей
Талай қырдан асады.
Енді таудан өте алмай,
Жиделіге жете алмай,
Жалғыз өзі кете алмай,
Қатты жаман сасады.
Осы жолмен жүрсе деп,
Алпамыс жалғыз келсе деп,
Жазған хатты көрсе деп,
Тасқа қалам басады:
Алпамыс деп ат жазып,
Өзінің атын қосады.
Көрген күнім осы деп,
Көзінің жасын шашады.
Әйелдің жолы жіңішке,
Жұмысы кетті теріске.
Тағы да қайтып кетеді,
Түніменен жүгіріп,
Қыз үйіне жетеді.
Күдіреті күшті құдайым,
Жарылқаса не етеді?!
Қыз үйіне кіргенше
Алпамыс хатты көргенше
Арасында бұлардың
Ұзақ сағат өтеді.
Ауғаннан соң елінен
Шалқыған шалқар көлінен.
Жерінен ауған жеке оңбас,
Ауғаннан соң жерінен.
Гүлбаршын қызын ап қашып,
Алпамыс қыран теңінен.

Қараманға кез болып,
Тапқандай болды пейлінен.
Аруақ мені ұрды деп,
Кетпейді осы көңлінен.
Қараманға қараса,
Түсі де суық темірден.
Қайратына мас болып,
Тізесін шайнап кемірген,
«Қорықса қызын берсін,— деп,—
Зорлығыма көнсін»,— деп,
Жеп жатыр малын семірген.
Үш мәртебе оқыды,
Әр сөзін ішке тоқыды.
Сөз осы хатта көрінген
Көрді оқып жас бала,
Қайратқа сенген мас бала.
Өз айтқаны болмаса,
Көнбейтін бұл маскара.
Ойланды енді бармаққа
Сол елден хабар алмаққа.
Қазақ болса қайрылып,
Әңгімеге қанбаққа.
Қалмақ болса зарада*,
Ойлады қырғын салмаққа.
Рас болса хат сөзі
Ойланды өліп қалмаққа.
Осыны бала ойланып,
Алғыр құстай бойланып,
Қызыл найза қолға алып,
Абжыландай толғанып,
Шұбардың басын төгеді,

* Зарада (зәуде) — егер деген сөз.

Қолтығын шұбар сөгеді.
Ерігіп жүрген жануар
Төгіле басып жөнелді.
Әне-міне дегенше,
Қолтықтан тері келгенше,
Қазақ пенен қалмақтың
Арасына келеді.
Ұйып жатқан қалмақты
Көзіменен көреді.
Жердің жүзі қайысқан
Есепсіз қалмақ көп еді.
Бұл қалай деп сұрауға,
Жолығып ешкім келмеді.
Рас екен өзі деп,
Тасқа жазған сөзі деп,
Қыз сөзіне сенеді.
Буырканып,
бұрсанып,
Мұздай темір құрсанып,
Ашуы қысты денені.
Айдаһардың тіліндей,
Салса кеткен білінбей
Қынабынан суырып,
Қолына алды беренді.
Ат қойып жалғыз барсам деп,
Жазым болып қалсам деп,
Артында көмек жоқтығы
Ойына ердің келеді.
Ата-анасын ойланып,
Жалғыздық түсіп басына
Көзінің жасын төгеді.
Жад қылып жылап еренді,
Сондағы айтқан сөзі еді:

«Жад кылып әуел алланы,
Тапсырдым шұбар аланы.
Жалғыз баурым Қарлығаш,
Тапсырдым алла өзіңе!
Артымда жалғыз қараны
Көретұғын күн қайда,
Ата менен ананы!
Жердің жүзі (қайыскан),
Қалмақтың түрі жаман-ды.
Иірген қойдай қораға
Қазақты қалмақ қамады.
Жалғыз өзім шырқырап;
Бұзамын қайтіп камалды?!
Он қарадан бір қара,
Салып тұр бетке жараны.
Қайда барып төгемін
Ішімдегі сананы?!
Қыз деген ердің олжасы
Әлі жеткен алады.
Бұрынғыдан соңғыға
Қалған өрнек болады...
Көнбеймін деп қорлыққа,
Кім шыдайд деп зорлыққа,
Алатаулап айқайлап,
Шетінен келіп тиеді.
Алатаулап ат қоймақ
Орта жүздің ұраны.
Алпамыс айтқан кеп еді.
Сол уақта Гүлбаршын
Үйіне жаңа кеп еді.
Әкесі мен шешесі
Қайдан келдің деп еді?
Күркіреген күндей боп,

Алыстан келген тілдей боп
Алпамыстың айқайы
Құлағына келеді.
Кепті ғой деп Гүлбаршын,
Көзінің жасын төгеді.
«Тілегіңді берді деп,
Алпамысын келді»,— деп,
Әкесі мен шешесі
Бетінен келіп өбеді.
Енді Алпамыс бақырып,
Алатау ұран шақырып,
Қалмаққа жалғыз тиеді.
Қойға шапқан бөрідей
Талқандап қуып бөледі.
Алтын сапты ақ берен
Деммен тартып тиеді.
Кейбірінің кесіп келдесін
Кейбіреуін тіледі.
Қалмақтар атқан қалың оқ
Жаңбырдай болып тиеді.
Еті түгіл баланың
Терісіне кірмеді.
Ғайып-ерен қырық шілтен
Баланы қолдап демеді.
Жанып тұрған жалындай,
Құбылып тұрған сағымдай
Шабылып шұбар терледі.
Терлеген сайын өрледі
Ана шетте бір көрсе,
Мына шетте бір көреді.
Жүрсін бала сонымен,
Ерлердің салған жолымен.
Ауып келген халайық

Мұнан да хабар алайық:
«Шекті» деген ел еді,
Алты шекті Арғынның
Дем алатын бел еді.
Ә дегенде, мә дейтін
Ішінде ерлер көп еді.
Қаншама батыр болса да,
Қалмаққа әлі келмеді.
Қорқыныш кетіп қазақтар
Соңынан бәрі ереді.
Тышқан алған мысықтай
Тамашасын көреді.
Әр жерден сүйреп өлігін
Бір жерге бәрін үйеді.
Май құйып отқа ерітіп,
Жынды адамдай күледі.
Тізеден шұбар қан кешіп,
Шапылдап шауып жүреді,
Сол уақытта бір қалмақ
Барды қашып ханына.
Найза тиіп көк еттен
Өлмейтін қылған санына,
Жер-жаһанды ластап,
Судай ағып қаны да.
Етпетінен жығылды,
Ханның барып алдына:
«Ей, Қараман, Қараман,
Әкім болдың жасыңнан!
Айдай әлем қараған,
Шұбар атты бір бәле
Кепті бүгін даладан.
Әскердің бәрі қырылды,
Сол келген жалғыз баладан!

Келбетіне қарадым,
Қалмайды мұнан жан аман.
Біле алмадым мәнісін,
Ірі көрдім жұмысын.
Айтайын сізге қылысын,
Әскердің бәрін қырысын,
Жапырып барад жалындай,
Баланың түрі құрысын!
Шапқанын ешкім көрмейді,
Өлгенін ешкім білмейді,
Сілтегенде қылышын.
Жаралы болып санымнан
Бітіп тұр менің тынысым.
Гүлбаршынды алам деп,
Сенің де бітсін көрімін.
Білмедім өзі қалмақ па,
Қалмақ емес қазақ па,
Егер де қазақ болмаса,
Қалмаққа келген ғазап па?!
Бұған өзің бармасаң,
Қаласың ақыр ұятқа.
Жасырынған сайменен
Көк алалы тайменен
Бар екен бәле бұ жақта.
Халықтың бәрін қырдырып,
Жатасың ба жырақта?
Сұлуды алма ойына,
Бермейді сенің қолыңа.
Жанып тұрған бір жалын
Келіпті бүгін сорыңа».
Мұны естіп Қараман
Ашуланып долданып,
Жіберді тұлпар қара атқа.

Тағы да біреу шаптырып,
Сауыт, сайман, жараққа.
Ашуы қысып дірілдеп,
Коспак нардай күрілдеп,
Қарайды қалмақ жан-жаққа.
Ақырын құдай ондағай,
Күллі әулие қолдағай,
Қиын болды бейбаққа.
Ашуланып Қараман
Мінеді тұлпар қарасын.
Ер-тоқымын саймандап,
Басынан алды дорбасын.
Қырайын деп ойлады
Қазақтың күллі қылышын,
Қолына алды найзасын.
Сәскелік жерден шаншады
Таптырмайды айласын:
«Осы бүгін қылайын,
Көрінсе қазақ қырайын.
Бұл күшімнің көремін
Қай уақытта пайдасын?..»

Басына қалқан төнкеріп,
Сауытын алдын киініп.
Саймандарын сайланып,
Әбден алды түйініп.
Лашын құстай құйылып,
Қабағы тастай түйіліп,
Жауатұғын бұлыттай
Келе жатыр қалмақ құбылып.
Келе жатса жолында,
Қалмақтардың өлігі
Өртеніп жатыр үйіліп.

Долдыққа симай Қараман
Тістеніп келед кижініп.
«Қай жақта,— деп,— қазақтар?»
Қарайды қалмақ үніліп.
Әр төбеге шығады,
Қылышын алып суырып,
Айбатпенен айқайлап,
Жердің жүзін қуырып.
Мұны көріп Гүлбаршын
Жанынан кетті түніліп.
Қысылып, зарлап тарықты
Көзінің жасы төгіліп.
Гүлбаршын сұлу жылайды,
Көзінің жасын бұлайды.
Жат қылып жалғыз жаппарды,
Баланын жанын сұрайды
Жеттім деп жалғыз түбіне
Сұлулықтан таптым деп,
Жылай берді егіліп.
Қабырға кетті сөгіліп,
Сол уақытта Алпамыс
Шұбар атын (тыныстап)
Тұр еді келіп кідіріп.
Туған айдай жалтырап,
Көзіне қалды көрініп.
Батырды көріп Гүлбаршын
Тұра алмады (керіліп).
Неше алуан киініп,
Қасы-көзі қиылып,
Алпамыстың қасына
Жетіп келді жүгіріп.
Сол уақытта Алпамыс
Қызға назар салмады,

Сәлем берсе, алмады.
Қалмақты көріп күнтіып,
Ұрыспағын қамдады.
«Менсінбей батыр тұр ма»,— деп,
Қарары қыздың қалмады.
Көзінің жасы көл болып,
Келді де сұлу зарлады:
«Айналайын, қарағым,
Құтты болсын талабың!
Алла тағала жар болып,
Оныңнан тұрсын самалың!
Сен өлсең егер, мен күйдім,
Жазым боп тайса табаның!
Келеді қалмақ күркіреп,
Айтқалы келдім хабарын.
Тайлы бие, тоғыз кой,
Жеп шықты жаңа тамағын.
Өлуі қиын қалмақтың,
Бермесе алла амалын.
Тілімді алсаң, каш енді,
Болады қандай заманың?!»
Сонда Алпамыс сөйледі:
«Ашыса жаның, Гүлбаршын,
Жолама менің қасыма!
Нелер келіп, не кетпес,
Ер жігіттің басына.
Сонша жерден келгенсін,
Ар қылмай ерлер каша ма?!
Жалғыздың жары бір құдай
Біреуден біреу саса ма?!
Әйелдік қылмай қайт жылдам,
Еркекті әйел баса ма?!
Пешенеге жазылсаң,

Бұйрықсызға қоса ма?
Үйіне бар да жата бер,
Сабырсызға ұсама!
Мұны естіп Гүлбаршын
Кетті қайтып қуанып.
Бала да болса, баланың
Айтқанына жұбанып.
Кіші-гірім таудай боп
Келеді қалмақ қуарып.
Күлді: «Қазақ қайда? — деп,—
Шұбар атты бала»,— деп?!
Айқайлап даусын шығарып.
Қараманды көргенсін,
Жақындасып келген соң,
Сонда Алпамыс сөйледі:
«Жаратқан, жаппар құдайым,
Дергейіңе жылайын.
Қашпағым менің ар шығар,
Өлсем де қарсы тұрайын.
Қабырғам болса, қатқан жоқ,
Барма деп атам айтқан жоқ,
Енді қандай қыламын?»

Осыны айтып болғанша,
Шұбарды кейін бұрғанша,
Айтып ауыз жиғанша,
Қарап көзін тиғанша
Жетіп келді Қараман
Алпамыстың қасына.
Қолындағы күрзімен
Кетті салып басына.
Осы ұрған күрзіге
Құлар еді шапқанда,

Койкаптын тауы, тасы да.
Атының жалы сел болды
Көзінің аққан жасына.
Ұстайтын еді Қараман,
Сәл тұрғанда қасында.
Қарғып кетті шұбар ат
Шыдай алмай астында,
Үстінде бала бар еді,
Келмеді әлі басына.
Ап кашты шұбар баланы,
Кұла дүз мидай далаға.
Қараман қамшы басты енді
Астында Шұбар алаға.
Енді қалмақ бір жетсе,
Мұнан да адам қала ма?!
Бала жылап барады
Жаратқан жалғыз аллаға.
Жалынады жас бала
Астында Шұбар алаға:
«Айналайын, Шұбар ат,
Қолтығыңда бар қанат,
Тастап кетпе апарып,
Адам көрмес салаға.
Өлігімді тастамай,
Аман-есен алып бар,
Ата менен анама!
Мүйіз шықпас басыңа,
Иең жок өзің барғанда.
Барғаныңда не дейсін,
Жиделі-Байсын қалаға?!»

Мұны естіп Қараман,
Салып кетті қамшымен

Қара тұлпар санына.
Қамшы үстіне қамшы ұрды,
Бір жетсе деп балаға.
Ашуланып Қараман
Тұлпарды ұрды сауырлап,
Жетпеді деп Шұбарға
Ұра берді бауырлап.
Жамандатқыр ит Қара ат,
Келе ме деп ауырлап.
Шабысқанда айып жоқ,
Келеді желдей зуылдап.
Жеткізбейді Шұбар ат,
Атқан октай зырылдап.
Құйындай ұшып келеді,
Жал-құйрығы суылдап.
Үстінде бала барады,
Қаншама қамшы ұрса да
Аяғын өре бастады,
Шабысқа шабыс қоспады.
Ауырлап келе жатыр деп,
Сауыт-сайман жарағын
Әр жерге қалмақ тастады.
Жеңілденіп алды да
Енді шап деп қыстады.
Жарақтың бәрін тастатып,
Бір іске құдай бастады.
Мұны біліп Шұбар ат
Қиқандап ұзап қашпады.
Құдайдан қуат болғансын,
Бала да қорқып саспады.
Сол уақыттар болғанда
Жарақтың бәрі қалғанда,
Бозторғайдай шырылдап.

Шұбарға тұлпар жетеді.
Қаруы жоқ қолында
Жеткенмен қалмақ не етеді?!
Коя берсең Шұбар ат
Күндік жерге кетеді.
Жеткен жері тұлпардың
Абсиған апан бет еді.
Қалт бергенде жалт беріп,
Қараманды Алпамыс
Ұрып-ұрып кетеді.
Қаршығадай қайрылып,
Ителгідей сүзіліп,
Ұрып-ұрып өтеді.
Ұрған сайын Қараман
Қарақұстай қалбаңдап,
Құрбаң-құрбаң етеді.
Жақындасып, жанасып,
Тұлпар мен Шұбар жарысып,
Құйындатты Шұбарды
Басымен бала алысып.
Тістенеді Қараман
Қасқырдай жағы қарысып.
Бір арманы қалмақтың
Көрмедім дейді алысып.
Кетпесін деп арманда,
Өтіп кетті бір жерде
Бір-бір қамшы салысып.
Қаршығадай қайрылып,
Қалмақты бала бір ұрды.
Жасқанайын дегенде
Қолын ұрып сындырып,
Тағы да шапты қылышпен.
Оңбады қалмақ бұл істен,

Әне-міне дегенше
Екі қолын сындырды.
Ұрыстан өзін тындырып,
Екі қолын сындырып,
Доңыздай қалмақ шыңғырды.
Енді бала құтырып,
Ителгідей жұтынып,
Жетіп келді ұмтылып.
Жағасынан ұстады,
Буындырып қалмақты
Ат үстінен мұштады.
Бағана жеген құйрығын
Ә дегенде-ақ тастады,
Сүйте-сүйте Қараман
Кесектеп қанды құсады.
Ұстады бала жағадан,
Айрылды патша бағадан,
Қайта шапты Шұбар ат.
Шығарып көкбар қорадан
Қай женгені келер деп,
Женгенге сұлу тиер деп,
Әр төбенің басында
Қазақ пен қалмақ қараған.
Құйындай шауып Шұбар ат
Өте шықты арадан.
Құлмеген адам қалмады
Жеңілген соң баладан.
Гүлбаршынның алдына
Көкбар әкеп тастады
Өңгеріп серке даладан.
Созылды даудың аяғы,
Өшігіскен қатындар
Жиналды түгел баяғы.

Өлтірмекке қалмақты
Алқымға пышақ таяды.
Сонда қалмақ қорықпайды,
Өлімнен жоқ хабары.
Өңкей әйел болғансын
Кайтеді дейді (қияны).
Әйелдер болды жүректі,
Сыбанды екі білекті,
Зорлығын көрген қалмақтың
Берді деп құдай тілекті...
Айтуынша сыяғы.
Жанды жерден жарылып,
Құрылдап қалмақ жөнелді,
Дүниенің болмай баяны.
Дәу қалмақ деген сол
Қалғансын болды жарағы.
Жауға барсаң кесерді ал,
Дауға барсаң шешенді ал!
Жарақсыздың мәнісі
Кетеді өстіп аяғы.
Енді бала алшандап,
Қайраты тасып қалшылдап,
Қойға шапқан бөрідей
Жан-жағына ырсылдап.
Әлемді алды айбаты,
Қабыландай арсылдап.
Астында шұбар ойнақтап,
Аузынан көбік балшылдап,
Омыраудан аққан тер
Бақайына тамшылап,
Мысалы үрген местей боп,
Ұсталар соққан пештей боп,
Денесі кетті тырсылдап.

Шұбар атын қаңтарып,
Қалмақтан кегін қайтарып,
Түсті барып бір жерге.
«Алпамыс күйеу келді! — деп,
Қалмақтың бәрін жеңді!» — деп,
Тартылды керней әр жерге,
Құданың қалай беруі
Мың ердің күшін бір ерге?!
Алпамыс қыран келмесе,
Көз жасын құдай көрмесе,
Қорқыныш кіріп қазақтар
Көз жеткен еді өлуге.
Алтын кілем үстінде
Отырды толқып бұл елде.
Хан қылып халқы көтерді
Есебі жоқ көп елге.
Қатындар ертіп жүгірді,
Отауға барып кірерге.
Қыздар да кетті қуанып,
Гүлбаршынды әкеп берерге.
Гүлбаршын сұлу жүгіріп,
Мырзаның түсін көрерге.
Лажын тапса аямай,
Құрбан ғып жанын берерге.
Жол тимеді арадан
Құшақтап келіп сүйерге.
Самаурынды қайнатып,
Дастарқанды жайнатып.
Қыздарменен шай келді.
Шырын шекер, бал келді,
Алтын леген үстінде.
Әртүрлі тағам ішінде
Қазы-қарта, жал келді.

Түрегеп күйеу іззет қып,
Қыздарға төрден жай берді.
Гүлбаршын сұлу айдай боп,
Қысыр емген тайдай боп;
Оң жағына барды енді.
Ғашық оты жағылып,
Абройы жабылып,
Оң қолтыққа алды енді.
Неше түрлі қылықпен
Құйып отыр шайды енді.
Қыз-бозбала ойынын
Ортаға түгел салды енді.
Арасында бұлардың
Біраз мезгіл болды енді.
Ұйқы алып денесін,
Қыздардың бәрі қалды енді.
Оятса да оянбай,
Сілесі қатып қалды енді.
Шымылдың ішіне,
Мамық төсек үстіне
Шаһи көрпе жайды енді.
Аққудай болып байпаңдап,
Бәйге атындай қайқаңдап,
Төсекке күйеу барды енді.
Қермаралдай керіліп,
Басарына ерініп,
Құбылып сұлу жанды енді.
Назданып күйеу әзілмен:
«Қай жақта шіркін мал?» — деді...
Сұлу айтты қылмындап,
Нешетүрлі жымындап:
«Керегің болса ал», — деді...
Осыны айтып болды да

Қоян алған қырандай
Төсекке тартып алды енді...

Онда Алпамыс батыр қалмақтарды көндіріп, келмегенін келтіріп, атасы Сарыбайды сол елге хан сайлады. Отыз күн ойын, қырық күн тойын ғып, Гүлбаршынды өзі алды. Бірнеше ай жатып, күндерде бір күн еліне қайтуды ойланып, қоштасуға халқын жинап алып, рұқсат сұрады, ол елінде жақсылар ақылдасып, кеңесіп қырық нарға зер артып, алтын отау жасап, Сарыбай қызы мен күйеуін шығарып салды. Бірнеше күн жол жүріп, аз ғана емес, мол жүріп, өзінің еліне келді.

Алпамыс батыр аман-есен еліне келсе, әкесі Байбөрінің жылқысын Тайшық хан деген қалмақ шауып әкетіпті. Онда Байбөрі «мал ашуы мен жан ашуы бір» дегендей тақат тұтып тұра алмай, баласы мен келініне қуанбай, келген дүниеге көңлі алданбай, ашуға шыдап тұра алмай Алпамыстың алдынан шығып, Байбөрінің айтып тұрған сөзі еді.

Байбөрі сонда сөйледі:
«Тумай кеткір, Алпамыс,
Тұр көрінбе көзіме!
Еш қайратың тимеді,
Адам болып өзіме!
Тайшық алды жылқымды,
Құртып кетті мүлкімді,
Тұр алдымнан кет! — деді,
Кет деген сөзі кекті еді.
Тайшық алған жылқымның
Артынан қуып бар деді.
Қалмақтан кегімді ал деді.
Ала алмасаң кегімді,
Пенде боп сонда қал» деді.

Сонда Алпамыс сөйледі;
Сөйлегенде бүй деді:
«Тайшық алған жылқының
Ал, артынан кетейін.
Шахимардан жар болса,
Артынан қуып жетейін.
Жете алмасам, жан ата,
Жылап жүріп өтейін!
Ата, сенің сөзіңді
Күніге естіп нетейін.
Атқа салдым терлікті
Дұшпанға қылдым ерлікті.
Мен кеткесін, ата жан,
Көресін құлдан қорлықты.
Атқа салдым пыстанды
Мен кеткенсін, ата жан;
Ақыры жерсін пұшманды.
Әке сенің артыңнан
Бес байталдық (бедірек) құл
Аңлып жүрген дұшпанды».
Сол уақта осы сөз
Қатты тиді өзіне.
Қажырланса Алпамыс
Жан көрінбес көзіне.
Буырқанып, бұрсанып,
Мұздай темір құрсанып,
Алып келді шұбарды,
Мойнына тағып тұмарды.
Бейсенбі күні бесінде
Тайшыққа қосын шығарды.
Алты айлыққа жүрмекке
Алпамыс берен ойлады.
Алтын бауыр шұбардың

Басын жолға салады.
Тұлпар туған шұбар ат
Сүмбедей болып жарады.
Үйіне де түспеді,
Бір кесе сусын ішпеді.
Тайшық алған жылқының
Алпамыс атты жас қыран
Артынан қуып барады.

Онда халқы жиналып келіп Алпамыстың кететінін біліп:
«Ей, шырағым Алпамыс, жалғыздық құдайға жарасқан, жал-
ғыз өзің барма, еліңді жинап көппен бар!» — деді. Онда Алпа-
мыс айтты: — Жұртым, жалғыздық жары бір құдай болсын,
сіздер маған жандарың ашыса, көрсеткен көмектерің болсын,
атам мен анамның қабағына қараңыздар, — деді. — Әйелімнің
ішінде жеті айлық бала қалып барады, ұл туса атын Жәдігер
қойыңыздар! — деді. Осыны айтып, Алпамыс батыр Тайшыққа
қосын шығарған күні, түнде жатып қалмақтың ханы Тайшық
түс көріп, түсінен шошынып ел-жұртын жинап алып, өзі мұна-
раға шығып: «Түсімді жорындар!» — деп, халқына айтып тұр-
ған сөзі еді.

Тайшық хан сонда сөйледі,
Сөйлегенде бүй деді:
«Е, жарандар, жарандар,
Бәрің де бермен қарандар!
Бүгін жатып түс көрдім,
Түсімде (жаман) іс көрдім,
Заманам менің қағынды.
Қағынбаса не қылды?!
Құрсаулы қара нар келіп,
Қарсы қарап шабынды.
Көзімнің жасы егілді,
Қабырғам менің сөгілді.

Басымдағы тәж, дәулет
Жерге барып төгілді.
Бір арыстан өзіме
Шабатұғын көрінді.
Талқан қып алды шәһәрімді
Талауға салды барымды.
Екі бүйірін таянып,
Алатұғын көрінді
Қойнымда жатқан жарымды.
Қаланың аузын қан қылды,
Қақпаның аузын шаң қылды.
Айдарлымды құл қылды,
Тұлымымды тұл қылды,
Солқылдаған мырзамды
Табанға салып жүн қылды.
Ауызына қарадым —
Сұлуды таңдап сүйгендей.
Келбетіне қарадым —
Қамқапты таңдап кигендей.
Қабағы қалың сол бала,
Тіпті шұнақ қу бала
Шұбар ат мініп келеді,
Сол Шұбардың дүбірі
Кұлағыма келеді.
Мен білмеймін, тап сонан
Қандай адам өледі?!
Жылағанда көзіме
Қанды жасым тола ма?!
Тауға біткен бәйшешек
Қураса, бір күн сола ма?!
Жиделі Байсын жерінен,
Қонырат деген елінен
Алпамыс атты жас берен

Атқа мінген бола ма?!
Алдынан шығып сол ердің
Жылқысын берсем ала ма?!
Жылқысының кегіне —
Қызымды берсем бола ма?!
Ер баласы ер еді —
Кегін алмай қояр ма?!»

Әлқисса, халқы жиналып айтты: «Е, таксыр, түс деген тұл-
кінің боғы болады, қорықпаңыз, ешнәрсе етпейді»,— деп жақ-
сыға жорыды. Онда Тайшық хан айтты: «Жоқ, оларын бол-
майды, онан да ойласып, ақыл табындар!» — деді. Ешкім амал
таба алмады. Сол кезде жасы үш жүзге жеткен, көрінгенмен
ұрысқан, қабағы қатып тырысқан, өзін туғаннан құдай атқан,
бір кез ширек бойы бар, адам таппас ойы бар, тізесіне шекпен
жетпеген, басынан жаманшылық кетпеген, басы мүйіз, бір
мыстан кемпір келді. Ол айтты: «Патша, сіз өзіңіз патша бол-
саңыз, сол сияқты, дұшпанға жалғыз қызыңыз Қаракөзімді бе-
ремін дегенің қалай?» — деді. Самайынан ірің аққан, мұрнынан
боқ аққан менің таз балам бар, соған қызынды берсең, дұшпа-
ныңды байлап әкеліп, аяғыңның астына салып беремін»,— де-
ді. Онда патша: — «Күп болар»,— деді. Қызын беретін болып
уәде жасады. Онда кемпір қырық отау, қырық шөлмек арақ
алды, ханның қызы Қаракөзді бас қылып, қырық қыз алды,
қырық отауды Алпамыстың келетін жолына тіктіріп, қырық
қыздың басына жаулық салып, келіншекше киіндіріп, қырық
шөлмек арақты әрқайсысына беріп, мыстан Алпамыстың жо-
лын тосып жатты. Сол уақыттар болғанда Алпамыс батырдың
мыстанға келіп жолығуы:

Ел-жұртымен қоштасып,
Алпамыс батыр жөнеді,
Ләшкер тартып келеді,

Ауыздықпен алысып,
Ұшқан құспен жарысып.
Астындағы тұлпардың
Ойынды еті бұлтылдап,
Құйындай шаңы бұрқылдап.
Құлақ салсаң дыбысы,
Тау суындай сыңқылдап,
Қолтығынан аққан тер
Тебінгіде сылпылдап,
Маядай мойнын созады.
Шу дегенде жануар
Ұшқан құстан озады.
Тарта-тарта баланың
Алақаны тозады.
Құланнан атты қорықты,
Көлден тартты борықты,
Арада неше қоныпты,
Жетемін деп зорықты,
Жете алмай бала торықты.

Талма түстің шағында
Айдын көлдің бойында
Тосып тұрған көлденен
Мыстанға келіп жолықты.
Тілеуің құрғыр қу мыстан,
Сонда тұрып жылайды,
Көзінің жасын бұлайды,
Бір топ біткен шеңгелге
Құшақтап тұрып аунайды.
Мұны көріп Алпамыс
Кемпірден келіп сұрайды:
«Далада тұрған, жан шеше,
Мұнша неге жылайсың?»

Айтпаймысын сырынды,
Шығарайын мінінді,
Басын кесіп дұшпаннан
Эперейін кегінді,
Аман жүрсем табайын
Кеуілдегі кірінді?!
Жылай бермей шыныңды айт,
Өлтіріп мен берейін
Дұшпандық қылған ерінді!»

Сонда кемпір сөйледі:
«Күткенім, шырақ, сен едің,
Камқорың сенін мен едім.
Жиделі Байсын жерінен,
Қоңырат деген елінен
Байбөрі деген бар еді,
Байбөрінің жылқысын
Тайшық хан алып жөнеді.
Қырық балам бар еді,
Қыркы да бірдей нар еді.
Алдынан шықты жылқының
Таласқан соң малына
Бәрін де Тайшық өлтірді.
Сол баланың шешесі —
Мені мыстан дер еді.
Ашылған баудай гүл едім,
Сайраған қызыл тіл едім.
Кеше күндіз құдайдан
Алпамыс сені тіледім.
Келеді деп есітіп,
Жолыңды тосып тұр едім.
Айналайын қарағым,
Құтты болсын талабың!»

(Жалғыз ием) жар болып,
Оңынан тұрғай самалың.
Жеңгелерің қасыңда
Жатпаймысың, қарағым.
Осы сөзбен қу кемпір
Алдап ұрды ақылың.
Сөзбенен бойың балқытты
Алпамыстай батырдың,
Міне сусың ішсең деп,
Алдап берді арағың.
Мейірінді қандыр, қарағым,
Бәрі менің қолымда
Нұрдың қызы секілді.
Қырық келінім жанымда.
Атың болса шалдырып,
Ұйқынды әбден қандырып,
Жүресің ертен, шырағым.
Қаза намаз қаза-ды,
Тарттырар құдай жазаны.
«Елім менің қайда? — деп, —
Ерімді менің сайла?» — деп,
Қырық келінім шуылдап,
Алады күнде мазамды». —
Бұл сөзіне кемпірдің
Енді бала сенеді.
Көз жасына жылаған
Раһімі келеді,
Жылқысының келгенін
Ақылмен ойлап біледі.
«Кел, шеше, атқа мінгес» деп,
Үзенгісін береді.
Байшұбарға мінбекке
Дұшпан, зәлім, қу мыстан

Оңтайланып келеді.
Адамнан есті жануар
Қос аяқтап тебеді.
Сонда кемпір құлады,
Ұзынынан сұлады.
Жатып есі танады,
Бір мезгілдер болғанда
Көтеріп басың алады.
Байшұбарды жамандап,
Алпамысқа қарады:
«Тауға біткен андызым,
Суға біткен жалбызым,
Жабыны жауға мінгендей
Нешеу едің, жалғызым?
Бәлені жабы бастайды,
Жігіттің жолың ашпайды.
Ара күндік жол жүрмей
Аяғынан ақсайды.
Әжетіңе жарамас,
Жау жеріне тастайды.
Жабыны мінсең оңай ма,
Айналайын қарағым,
Қазанат мінсең болмай ма?
Қарағым, сенің жолыңда
Құрбандық болып өлейін!
Еркелігің қалмапты,
Алпамыс, саған не дейін.
Астындағы Шұбардың
Басың кесіп тастай көр.
Қазанат тауып берейін.
Мұсылманға бас бала,
Қалмақтарға қас бала,
Сен бір байдың жалғызы

Жана өспірім, жас бала!
Сырты түкті ку жабы
Қылады-ау бір күн маскара!»
Доддыққа симай Алпамыс
Денесін ашу қамады.
Ақ қанжарын суырып,
Заманасын қуырып,
Шұбарды басқа шабады.
Ғайып-ерен қырық шілтен
Қылышты қолдан қағады.
Тайып кетіп қылышы
Қара жерді қабады.
Ат үстінен шіреніп,
Бір алладан тіленіп,
Қылышын зорға алады.
Атана нәлет ит мыстан
Бұған да амал табады.
Алдына түсіп бүкендеп,
Енді кемпір жүгірді,
Омыртқасы бүгілді,
Келе жатып сөйледі,
Сөйлегенде бүй деді:
«Жау қайырып тұрақтар,
Астында Шұбар ойнақтар.
Бүкен-бүкен желеді,
Жау мұқатып береді.
Алпамыс балам келеді,
Шықпаймысың далаға
Шуылдаған, шұнақ қар!»
Ерлер мінер алаға,
Көңлім толды санаға.
Жаман, жақсы болса да
Жазудан адам қала ма,

Өнкей сұлу шуылдап,
Жүгіре шықты дуылдап.
Шылауынан ұстады
Жан-жағынан қамалап:
«Аттан түс»,— деп қыстады.
Көтеріп аттан алады,
Ақ кілемге салады.
Перизаттай қырық зайып.
Көтеріп алып барады.
Көтеріп үйге кіргізді,
Алпамыстай төрені.
Кезекпенен арағын
«Алдиярлап» береді.
Біреуі беріп кеткесін,
Кезегі нәубет жеткенсін,
Біреу және келеді.
Қасын қағып, ыржиып,
Езуін тартып күледі.
Жана өспірім жас бала
Күлгенін қызық көреді.
Біреуі асқан бірінен
Мін табылмас түрінен,
Қыздар да қызыл гүл еді.
Қырық қақпалы қаладан,
Қала менен даладан,
Әр жерден сұлу кеп еді.
Ұзын да емес, қысқа емес,
Бойы да бірдей тең еді.
Жана шыққан он бірге
Бір жылда шыққан төл еді.
Ханның қызы Қаракөз
Ішінде жүрген сері еді.
Заты адам десе де,

Көргендер (пері) дер еді.
Ақылменен аңғарып,
Ер екенін біледі.
Кемпірден көңіл суытып,
Ата-анасын ұмытып,
Балаға көңіл бөледі...
Үш мәртебе келеді.
Айта алмады сонда да,
Андыған қыздар көп еді.
Сол уақыттар болғанда,
Алдияры толғанда,
Кіші бесін болғанда
Арақты ішіп болады.
Қырық қыздан ішіп қырық шиша
Бала әбден тояды.
Сонда мыстан келеді,
Езуін тартып күледі,
«Іш, шырағым, іш», — деп,
Өзі де құйып береді.
Қапалайды шырақ деп,
Отауды келіп түреді,
Отауды келіп түргенде
Көк данғыл келіп ұрады.
Бетіне самал тигесін
Алпамыс бала құлады.
Бурадайын сақылдап,
Күліседі көп шайтан
Қылған ісін мақұлдап.
«Есіл бала, кеттін, — деп,
Түбіңе өзін жеттін», — деп.
Ханның қызы Қаракөз
Бір шымшып кетті жақындап.
«Жолама бұған шайтан, деп

Патшаға бұйтсен айтам», — деп,
Қыздарды қуып қасынан,
Алпамыстың басынан
Қу мыстан тұрды тақылдап.
Тігілген қатар әр үйдің
Бірінен бірі кемі жоқ,
Мінейтұғын міні жоқ
Бәрі де бірдей болмаған,
Асыл бұйым орнаған,
Кіргендер қайтып шыға алмас.
Қызғалдақтай жайнаған.
Әрқайсысынан бір ұстап,
Көргеннің көзі тоймаған.
Жан-жағына алақтап,
Жынды адамдай бойлаған.
«Алпамыс берен келер, — деп,
Келсе үйге кірер», — деп,
Басында кемпір ойлаған.
Бірі — қызыл, бірі — көк,
Жана піскен шиедей,
Көргеннің іші күйеді.
Отаудың бәрін жықтырып,
Алпамыстың үстіне
Қабаттап әкеп үйеді.
Бұрынғыдан келе жатқан
Осылай еді ертегі
Отаудың бәрін өртеді.
Бүлінсе, патша бүлінді,
Кемпірдің несі кетеді.
Бетке жалын тиер деп,
Қыздар да қашып кетеді.
Патшаға да барам деп,
Келінімді алам деп,

Сертіне кемпір жетеді.
Түтіні шықты аспанға
Қарауылшы біледі.
Тасты деген қаладан
Әскер жетіп келеді.
Алпамыстың үстінен
Отын ашып көреді.
Күрекпенен шоқ салса
Жақындамай сөнеді.
Барлығы мұны көреді.
От ішінде байлап ап,
Тайшық ханның алдына
Бенде ғып әкеп береді.
Кемпір әкеп бергенсін,
Баланың түрін көргенсін,
Тайшық хан кірді күшіне,
Ырза болды кемпірдің
Тындырып келген ісіне.
Қараса бала дәл өзі
Көрген шошып түсінде.
Кемпірге төрден жол берді,
Өлтірмегін оң көрді.
Аясын қалмақ несіне
Кемпірді жаман есіртті.
«Бес күнгі келген несібе
Қандай күшім, патша?» — деп.
Тұрды кемпір есіре.
Сол уақытта падиша —
Қалмақтан шыққан ер еді.
Елде болса екі ер —
Екеуінің бірі еді.
Керней, сырнай тарттырып,
Топ зеңбірек аттырып,

Қырық қақпалы қалаға
Тегіс хабар береді,
Бәрі де бұрын есітіп,
Әр жерден адам кеп еді,
Әрқайсысы бір мындық
Ішінде дәулер көп еді.
Ақыл салса бәріне
Өлтіреміз дер еді,
«Олай болса өлтір,— деп,
Сабасына келтір»,— деп,
Ортасына береді.
Сол уақытта батырға
Атса мылтық өтпеді,
Шапса қылыш кеспеді,
Ғайып-ерен қырық шілтен
Қолтықтап сүйеп демеді.
Суға салса батпады,
Ұйқыдан бала қайтпады.
Неше дәулер, неше ерлер
Не қыларын білмеді.

Тайшық айтты халқына:
«Қайтсек бала өледі.
Тұра келсе орнынан,
Жазамызды береді.
Баяғы көрген қу түсім
Айнымайды келеді».
Ханның қызы Қаракөз:
«Өлтірем, әке, мен,— деді,
Жеті күн мен жеті түн
Қолыма менің бер,— деді.
Мыстан кемпір, шеше жан,
Өзің де маған ер деді.

Көрсетейін уақиға,
Көзіңменен көр»,— деді.
Тілеуін құрғыр қу мыстан
Қыз сөзіне сенбеді.
Патшаға айтып айнытып,
Қыз қолына бермеді.
Сол уақытта Тайшық хан
Қанша айтқанмен хан-дағы
Өзіндігі бар-дағы,
Бір ақыл ойлай бастады.
Неше қиын жерлерде
Жоқ еді мұның сасқаны.
Бұған ақыл таппаса,
Абыройын жаппаса,
Білед енді басқаны.
Қимылдаса бұл бала
Қалмақ түр бәрі қашқалы.
Тұра келсе орнынан
Болатын әркім бас қамы.
Патшаның сол күнде
Қазулы оры бар еді,
Сырнайдай аузы тар еді.
Қақпағы бар ед ашпалы
Ханы айтты халқына
Апарып соған тасталы.
Қуанып халқы жүгірді,
(Зынданның) аузын ашқалы
Балалардың тобындай,
Зеңбіректің оғындай,
Домалатып баланы
Зынданға әкеп тастады.
Жер түбіне жөнелді,
Торғайдай болып мысалы,

Өлімге киды нәлеттер
Болғансын ақыр дұшпаны.
Сол уақыттар болғанда
Ғайып-ерен қырық шілтен,
Баланы жолда ұстады.
Құдыққа салған қауғадай
Ешбір жері ауырмай,
(Зынданның) келді түбіне
Әлі жатыр ұйқыда,
Ешнәрсе жоқ көңлінде,
Жалғыздықтың саудасы,
Түсті ерге бір күнде.
Далаға шықсаң, жолдас ал,
Жалғыз қиын тегінде.
Келе түсті (зынданға)
Ала алмай бала кегін де.
«Алпамыс орда қалды» деп,
Кім барар дейсің еліне.
Еңбек қылсаң реті бар
Салса біткен егінде,
Пұлдың азы бір тиын,
Кім береді тегінге.
Әрекет қылмай дүниеге
Жеткендер бар ма кемелге,
Әзір бала байланды,
Жастай соры қайнады,
Жеткенше қашан дегенге.
Ұйқысы қанды жатқансын,
Арақтың зәрі қайтқансын
Қарғып тұрды орнынан.
Қараса, жатыр (зынданда)
Арылмай бала сорынан.
Шұбар ат жоқ астында

Кетіпті жарак қолынан.
Енді бала жылады,
Келді деп заман қырынан:
«Жат еттім әуел бір құдай,
Қүдіретіңе көңлім сай,
Дергейіне жылаймын
Біздерге қиын сізге оңай,
Жатырмын жалғыз (зынданда)
Ойласам: «Болды бұл қалай?» —
Атана нәлет, қу мыстан
Кетіпті жерге тығып-ай!
Тағы да адам болам ба,
Жер бетіне шығып-ай?!..
Айналайын, жан ата,
Өлгенде көрдің бір бота.
Кетерімде бермедің
Ықласыңмен ақ бата.
Дуа айтпадың кез болып,
Жатырмын азап мен тарта.
Өлшеулі күнім бар шығар,
Қалыппын өлмей мен қайта.
Қарындасым, қарағым,
Көзімнен ақты бұлағым,
Ертеңді-кеш зарласам,
Есітер ме екен құлағың,
Ерлігімнен не көрдім?!
Қара жер болды тұрағым,
Шығуым қиын ойласам,
Жетпейді қолым бойласам,
Енді қандай қыламын?
Бір емшектен еміскен,
Тай құлындай тебіскен,
Қарындасым, Қарлығаш,

Ақырын ақтан сұрағын!
Су сұрасам бал берген,
Жая десем, жал берген,
Кәріп анам, қайтейін,
Орда жатыр зарланып,
Өлгенде көрген шырағын.
Айналайын, жан ана,
Өлгенде көрдің бір бала
Бір ағаштың басында
Көгертпедің екі алма.
Бір құданың ісі күшті,
Басқа салды мүшкіл істі,
Бірза бол, ана, сүтіңе,
Тірідей балаң көрге түсті».
Осыны айтып болғанда
Жылап, шаршап талғанда,
Кеттім бе деп арманда,
Орда жалғыз қалғанға.
Шығатұғын күн қайда,
Мынау бес күн жалғанға.
Отырды бала зарланып,
Кім бар, кім жоқ деп жылайд,
Келгенше заман айналып,
Өлі де емес, тірі емес,
Әр қиялды ойланып.
Сол уақыттар болғанда
(Зынданға) кірді бір жарық,
Раушан болып күндіздей,
Атқандай болды тас жарып.
Мысалы гауһар шам-шырақ,
Қарады бала аңғарып,
«Тілекті алла берді,— деп,
Бабаларым келді»,— деп,

Тәулетті барып айналып.
Сол уақытта бір мысық
Келді жетіп жүгіріп.
Бір таба піскен нанды алып,
Балаға нанды бермекке
Ымқылады оңланып,
Неше күн жатқан аш бала
Мысықтан жеді нанды алып.
Өлмесе де өлімше
Болған екен сандалып.
Мысықты жұмсап отырған
Ғайып-ерен қырық шілтен
Баланы сүйеп қолға алып,
Кетпесін деп бала өліп,
Аруақтар тұрды қозғалып.
Жатқаны жалғыз болмаса,
Шамасы қалды оңалып,
Қан ойнаған баладай,
Ойнады мысық бұралып,
Баланың мейрін қандырды,
Әртүрлі ойын шығарып,
Ермектесіп отырды,
Екі жақтан құралып,
(Не десе кеулі тынадыр)
Келеді мысық күнде алып
Сол уақытта Шұбар ат
Алдына келсе тістеді,
Әртүрлі жұмыс істеді.
Артына келсе тебеді,
Бетіне түгіл Шұбардың,
Сыртына адам келмеді,
Жем қояды шөбімен,
Ешбірін Шұбар жемеді...

Қаншама көп болса да,
Шұбарға әлі келмеді,
Неше дәулер жабылды,
Бәрін де Шұбар сүйреді.
Біріне бірі соқтығып,
Қабырғасы күйреді.
Ұшып кетіп кәлласы,
Көбейді қалмақ өлгені.
Ордада тұрды ойнақтап,
Шұбарға ешкім мінбеді.
Жанның бәрін сәрсен ғып,
Бір Шұбар ат қалдырды.
Ашуланып падиша
Әр жерден ұста алдырды.
Енділігі жеті кез,
Темір үйді салдырды.
Темір үйге тастады
Шұбар атты кіргізіп,
Аптада берді бір бау шөп,
Ашықтырып жегізіп,
Он күнде суды бір беріп,
Шөлге де қойды көнгізіп,
Шынжырлап мойнын ноқталап,
Жетектейді жүргізіп.
Шығармайды далаға
Дарбазасын ілгізіп,
Арықтатып Шұбарды.
Бассақ дейді құмарды
Патшаға да мінгізіп.
Баланы тастап (зынданға),
Шұбарды салып әлекке,
Атаңа нәлет, қу мыстан,
Еңбекті кетті күйгізіп,

Шұбар атты тындырып,
Баланың белін сындырып.
Мыстан патшаны көреді,
Келе сөйлей береді:
«Құлағың сал, патшамыз,
Келінімді бер,— деді,
Балаңа қызым берем деп
Серт қылғансың, сен,— деді.
Айнысаң патша оныңды айт,
Есебін табам мен,— деді.
Балаңнан балам кем емес,
Ұзатқаның жөн емес.
Айыбы таз демесең,
Балаңа балам тең!» — деді.
Кемпірдің айтқан бұл сөзін,
Халықтың бәрі жөн деді.

Сонда патша сөйледі:
«Тыңда сөзді, анамыз!
Он бірде биыл баламыз,
Жиырмаға келген соң
Той-томалақ қыламыз.
Тоғыз жыл мәулет беріңіз,
Оған дейін шыдаңыз,
Балаға бала үйренсін;
Сізбенен біз құдамыз,
Ана, сенің ісіне
Тілектес болып тұрамыз.
Жақсылыққа жақсылық,
Біз неге мойын бұрамыз.
Бәрі сіздік болды ғой,
Жиған-терген малымыз.
Қазнадағы барымыз,

Жиырма жылға келген соң
Келінін алыңыз.
Көпті көрген көне едің
Бұл сөзіме наныңыз,
Қарар тапса көңілің,
Үйіне енді барыңыз!»
Бұл сөзді айтып ырза ғып,
Шығарып салды ханымыз.

Ендігі сөздің қысқасы,
Бұрынғылардың нұсқасы,
Ханның қызы Қаракөз,
Мұнан да хабар алыңыз:
Қаракөзім бір күні,
Келді жетіп ханына,
Айтайын деп (бір) сөзді
Әкесінің алдына.
«Әке, маған отау бер,
Тігейін барып саяға.
Жүз серке бер ойнатып,
Сап қояйын қораға,
Бетіменен жайылсын,
Қамамайық қораға.
Қырық қыз нөкер қосып бер,
Сүрейін дәурен далада.
Тоғыз жылың біткен соң
Келейін көшіп қалаға,
Армансыз болып кетейін,
Беретін болсаң балаға.
Шөбіме түссе кетейін,
Таз дегенмен бола ма?
Сен берсең, ата, мен көндім...»
Ырза болды Тайшық хан,

Қызының айтқан сөзіне.
Қуанып қалды көңілі,
Қапа боп жүрген кезінде.
Бәсірен деп жүз серке
Бөліп берді өзіне.
Бір үйді тікті жайнатып,
Ішіне бұлбұл сайратып,
Тас бұлақтың көзіне.
Жар шақыртып қалаға;
Мәлім қылды далаға
Жігіт түгіл қыздар да
Баспайтын болды ізін де,
Еріккен қыздар түседі,
Бұлақтың күнде көзіне.
Ханның қызы Қаракөз
Ашық еді көргеннен
Алпамыс ердің жүзіне.
«Онаша жайда жолығып,
Сөйлесем, — дейді, — өзіне».
Сонда да кезі келмеді
Ізденген бейбақ көзіне.
Қыздарға мұны айтпайды
Айтайын десе батпайды.
Күн шығу мен күн бату
Арасында жатпайды,
Ойына алса бір жерді
Бір бармай оған қайтпайды,
Құнан қойдай бой тастап,
Бәйге атындай ойқастап,
Мойнына алқа қай тастап,
Шығады қыздар қыр жаққа.
Бір күні кетеді о жаққа.
Бір күні кетсе тау жаққа

Бір күні кетед ой жаққа.
Ұсталуы рас баланың,
Тастағанын білмейді
Алып барып қай жаққа.
Сонда да кезі келмеді,
Ізденген сорлы бейбаққа
Самауырынды қайнатып,
Дастарханды жайнатып,
Қыздарды түнде ойнатып,
Бұлбұлды күнде сайратып,
Қылады қыздар тамаша,
Жан бармайды онаша.
Бір күні суға бармаққа
Шомылып қыздар алмаққа
Құндыздай шұбап келді қыз.
Бұлақтың келді басына
Жалаң аяқ аяғы,
Қолында талдан таяғы,
Ыштанын түріп тізеге,
Кемпірдің ұлы баяғы
Жетіп келді жүгіріп,
Қыздардың енді қасына.
Қыздарды көріп қымындайт
Болғандай бұрын ашына.
Қаракөзайым қарайды:
«Қандай есер неме?» — деп,
Әкесі берген досына.
Ойынға тоймас кезі екен
Он беске келген жасы да.
Ұмтылады қыздарға
Кепешін басып басына.
Орамал тартып шекеге
Самайын жүр жасыра.

Сүйкенеді қыздарға,
Қотыр нардай қышына.
Түйе бас қылып қырық қыз
Алып ұрды жездесін
Тастақтың барып тасына .
Ұшып кетіп кепеші,
Жарылды тасқа басы да;
Қаны менен іріңге
Былғанды қыздар шашы да.
Тұра қашты сытылып,
Шыдай алмай астында,
Жабылып қыздар куды енді,
Тасбұлақтан асыра...
Осыменен жеті жыл,
Өткізді қыздар далада,
Сынсыма Баян секілді,
Дәурен сүрді арада,
Жеті жылдың ішінде
Көрінбеді кісіге,
Бір бармады қалаға,
Ата менен анаға.
Адамзаттың баласы
Мұнша ашық бола ма?!
Ханның қызы Қаракөз
Қарайып алды қанына.
Екі көзі далада
Бір көрмекке ынтық боп,
Алпамыс берен балаға.
Жүз серкесі патшаның
Қыздардың жүрді жолында.
Әрқайсысында бір қоңырау,
Тағулы жүр мойнында.
Тұла бойын үкілеп,

Әсемдеп қойған бойын да.
Патшаның (бар) ақылы
Соямын деп жүр тойында.
Екі жылда той қылмақ,
Патшаның (бар) ойында.
Жалғыз қызы Қаракөз
Көңілі хақтың жолында.
Кейкуат дейтін патшаға
Бағатын еді оны да.
Жеті жыл ұдай серкенің
Жүретін еді соңында.
Ерте кетіп, кеш келіп,
Жаятын еді Қырымға.
Серкелері семіріп,
Келмейді мойнын бұруға.
Әрқайсысы жылқыдай,
Бармайды қолы ұруға.
Бір күні серке ойнады,
Асыр салып секіріп,
Алпамыс жатқан орына.
Енді серке ойнады,
Ойынға бәрі тоймады,
Айқайлады Кейкуат,
Айқайға серке болмады,
(Зынданның) аузын талқандап,
Бұзылмасқа қоймады...
Енді серке секіріп,
Біріне-бірі асылып,
Екеу-екеу сүзісті,
Бірін-бірі қашырып.
Тұяғымен серкенің
Қақпағы кетті ашылып.
Тайып кетіп тиегі

Ойнақтаған серкенің
Түсіп кетті біреуі.
Қуаныш кіріп көңліне,
Жарылып кете жаздады
Алпамыстың жүрегі.
Қашанға дейін жыласын
Қабыл болды тілегі.

Әлқисса, Кейкуат ордың басына Алпамыстың қасына келіп, айқай салды: «Ей, Алпамыс, қайдасың, серкем түсіп кетті, шығарып бер, Қаракөзім маған ұрсар»,— деді. Онда Алпамыс: «Кәмбал серкенің маған күніге біреуін беріп, мені бағып-қақ, егер де ордан аман шықсам, өзімнен бұрын сені мұратқа жеткіземін»,— деді. Онда Кейкуат ашуланып: «Жеті қабат жердің астында жатып, мақсатқа жеткіземін дейсің, сенің бұл күніңді өзіңе көп қылайын»,— деп, бір тиірмен тасты дөңгелетіп әкеліп үстіне тастап жіберді. Алпамыс тасты қағып алып, салмақтап тұрып қайтып лақтырып жіберді. Тас басынан асып кетті. Кейкуаттың зәресі ұшып кетті, Кейкуат жаман сасып қалды, тас келіп бір етегін басып қалды. Онда Кейкуат ойланды: «Осының айтқанын қылайың, өлсем өлейін, өлмесем жақсылығын көрейін»,— деп. Серкенің күніге біреуін беріп тұрды. Сөйтіп жүріп серкенің бәрін тауысты. Бір күні Алпамысқа келіп: «Ей, Алпамыс, серке таусылды, не қыламын?» — деді. Онда Алпамыс айтты: «Мынау серкелердің мүйізі, қабырға сүйегінен сырнай істеп қойдым, соны қыздардың жолына барып тарт, сені ұстап алып кім қылды деп сұрар, айтып қойма. Бірақ ханның қызы Қаракөзайымға сездір»,— деді. Кейкуат сырнайды алып қыздардың жүретін жалғыз аяқ жолы бар еді, соған келіп жабындының астында жатып, сырнайды аңқылда-тып тартты. Қыздар естіп қарап жүріп тауып алды. «Ей, Кейкуат, мұны кім жасады, қайдан алдың?» — деп қыздар сұрады. Кейкуат айтпады. Қыздар оны аяқтарымен таптады,

сонда да айтпады. Сол уақытта Қаракөзайым: «Маған шынын айтатын шығар»,— деп, оңашаға шығарып алып, сұраған жері еді.

Қаракөзайым сөйледі:
«Молдалар сызған ала хат
Біздерменен бас косып,
Ойнап, күлмек салтанат,
Қолындағы сырнайды,
Кім қылды екен, Кейкуат?!
Сұрағанда шын айтсаң,
Сені тәуір көрейін.
Шыныңды айтшы, Кейкуат,
Не тілесен берейін.
Қандай пері қылды екен,
Көзімменен көрейін.
Егер қылса адамзат,
Жолында соның өлейін.
Кейкуат сонда сөйледі:
«Базары пышақ балдақы
Нәсілің сенің қалмақы.
Шыныңды айт деп қинадың,
Көп ішінде салдақы.
Бір адам қылды ордағы,
Ор ішінде бенде боп,
Алпамыс берен қалған-ды...
Мұны Алпамыс қылған-ды!»
Қаракөзайым сөйледі,
Ақылменен тағы ойлады:
«Айналайын Кейкуат,
Сол Алпамыс қайда еді?»
Алпамысты есітіп,
Ғашық оты өртеді.
Кейкуатқа ілесіп,